

Mánáidgárddi sisdoalu ja barggu RÁMMAPLÁNA

Láidehus 4

1. OASSI
MÁNÁIDGÁRDDI SERVODATMANDÁHTA 7

1. KAPIHTAL
Mánáidgárddi ulbmilat, árvovuodđu ja barggut 10

- 1.1 Mánáidgárddi árvovuodđu 11
- 1.2 Mánáidgárddit, main lea erenoamáš ulbmil 14
- 1.3 Oahppahábmen fuolaheami, duhkoraddama ja oahppama bokte 15
- 1.4 Mánát ja mánnávuolta 16
- 1.5 Mánát mielde váikkuheamen 17
- 1.6 Ovttasbargu mánáid ruovttuin 18
- 1.7 Mánáidgárddi pedagogalaš doaibman 21
- 1.8 Fysiškalaš biras, mii ovddida buot mánáid ovdáneami 22
- 1.9 Ovttaidahtti searvevuolta, mas lea sadji ovttaskas mánnái 23
- 1.10 Sámi mánáid mánáidgárddit 24

2. OASSI
MÁNÁIDGÁRDDI SISDOALLU 27

2. KAPIHTAL
Fuolaheapmi, duhkoraddan ja oahppan 28

- 2.1 Fuolaheapmi 29
- 2.2 Duhkoraddan 31
- 2.3 Oahppan 32
- 2.4 Sosiála gelbbolašvuolta 34
- 2.5 Gielalaš gelbbolašvuolta 35
- 2.6 Mánáidgárddi kulturbáikin 36

3. KAPIHTAL
Fágasuorggit 38

- 3.1 Gulahallan, giella ja teaksta 40
- 3.2 Rumaš, lihcadeapmi ja dearvvašvuolta 41
- 3.3 Dáidda, kultuvra ja luovvalasvuolta 42
- 3.4 Luondu, biras ja tehnikka 44
- 3.5 Etihkka, osku ja filosofijja 45
- 3.6 Lagašbiras ja servodat 47
- 3.7 Lohku, sadji ja hápmi 48

3. OASSI
PLÁNEN JA OVTTASBARGU 51

4. KAPIHTAL
Plánen, dokumenteren ja árvvoštallan 52

- 4.1 Plánen 53
- 4.2 Dokumentašuvdna reflekšuvnna ja oahppama vuodđun 55
- 4.3 Mánáidgárddi barggu árvvoštallan 56

5. KAPIHTAL
Ovttasbargu 58

- 5.1 Vuodđoskuvla 59
- 5.2 Mánáidsuodjalusbálvalus 60
- 5.3 Dearvvašvuodaguovddáš 60
- 5.4 Pedagogalaš-psykologalaš bálvalus 60
- 5.5 Oahppoásahusat 61
- 5.6 Sámediggi 61
- 5.7 Eará ovttasbargoguoimmit 61

Máhttodepartemeanta lea njukčamánu 1. b. 2006 nannen rámmaplána geassemánu 17. b. 2005 lága nr. 64 mánáidgárddiid birra (mánáidgárdelága) vuodul, § 2 čihččet lađas. Rievdaduvvon ođđajagemánu 10. b. 2011 láhkaásahusain nr. 51.

Láidehus

Stuorradiggi lea geassemánu 17. b. 2005 lágain nr. 64 mánáidgárddiid birra (mánáidgárdelágain) nannen bajit dási mearrádusaid, mat gusket mánáidgárddi ulbmilii ja sisdollui, vrd. §§ 1, 1a, 2 ja 3. Máhttodepartemeanta lea njukčamánu 1. b. 2006 lága § 2 vuodul ásahan láhkaásahusa, mii guoská mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid rámmaplánii. Rámmaplána njuolggadusain mearridit mánáidgárddi árvovuoddu, sisdoalu ja doaimmaid. Buot mánáidgárddiid barggu vuodđun galgá leat árvovuoddu ja sisdoallu, mii lea mearriduvvon mánáidgárdelágas ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnain, maid Norge lea dohkkehan, earret eará ILO-konvenšuvnnas nr. 169 álgoálbmogiid birra ja ON mánáidkonvenšuvnnas. ON dohkkehii mánáidkonvenšuvnna 1989, Norga dohkkehii dan 1991 ja dat váldojuvvui Norgga lágaid oassin 2003. Buot eiseválddit ja organisašuvnnat galget doaimmain, mat gusket mánáide, ovddimusat atnit vuodđun dan, mii lea mánnái buoremus. Stáhta galgá sihkkarastit, ahte ásahusat ja bálvalusat, maid ovddasvástádus lea fuolahit mánáin ja suodjalit mánáid, dollet mearriduvvon dási, erenoamážit sihkarvuoda, dearvvašvuoda, bargiid logu ja gelbbolašvuoda ja gelbbolaš geahču ektui. Mánáidkonvenšuvnnas deattuhit mánáid báhkodanvuoigatvuoda.

Rámmaplána ulbmil lea addit mánáidgárddi jodiheaddjái, pedagogalaš jodiheaddjiide ja eará bargiide geatnegahtti rámma, man vuodul plánet, ollašuhttit ja árvvoštallat mánáidgárddi doaimma. Rámmaplánas leat dieđut maiddáihá váhnemiidda, eaiggádiidda ja geahčoeiseválddiide.

Rámmaplána lea nappo reaidun

- mánáidgárddi bargiide, geat dan vuodul plánejit, dokumenterejit ja árvvoštallet
- váhnemiidda/fuolaheddjiide, geat dan vuodul oahpásmuvvet mánáidgárddi doaimmaide ja sáhttet leat mielde váikkuheamen ja mearrideamen mánáidgárdelága § 4 vuodul
- mánáidgárdeeaiggádiidda, geat sáhttet mearridit rámmaplána báikkálaš heiveheami njuolggadusaid (§ 2) ja geain lea ovddasvástádus das, ahte ovttaskas mánáidgárddis leat dárbbášlaš rámmaeavttut

- gildii, man ovddasvástádus lea bearráigeahččat, ahte buot gieldda mánáidgárddiin jođihit dohkálaš pedagogalaš doaimma, mii čuovvu lágaid ja láhkaásahusaid (§16).

Mánáidgárddi sisdoalu ja doaimmaid rámmaaplána čilge mánáidgárddi servodatmandáhta. Doaimma vuodđun galgá leat ovttasbargu mánáid ruovttuin. Mánáidgárddi sisdoalu vuodđun galgá leat ollislaš oaidnu oahppamis, man váimmusin lea fuolaheapmi ja duhkoraddan, oahppan ja oahppahábmen. Maiddái sosiála gelbbolašvuohta ja čieža fágasuorggi leat mánáidgárddi oahppanberrasa mávssolaš oasis, vrd. 3. kapihttala.

Plánas deattastit man dehálaš lea, ahte ollesolbmui leat guottut, máhttu ja čehppodat váldit vuostá, áddet ja bajásgeassit máná, nu ahte son aktiivvalaččat searvá demokrátalaš servodahkii. Plánas váldet vuhtii sihke dás ja dál -perspektiivva ja boahhteáiggi perspektiivva. Rámmaplánas deattastit mánáidgárddi mihtilmasvuođa pedagogalaš doaibman. Ovttaskas mánáidgárddi bargu galgá dárkileappot čilgejuvvot jahkeplánas, maid mánáidgárddi ovttasbargolávdegoddi dohkkeha.

Rámmaaplána galgá heivet mánggalágan doaibmavugiide ja báikkálaš diliide ja rámmaeavttuide. Sávvat, ahte gielda ja priváhta eaiggádat ráhkadit oktasaš njuolggadusaid báikkálaš heiveheami várás.

1. OASSI

Mánáidgárddi servodatmandáhta

Mánáidgárddi galgá ovttasbarggus ja ovttasráđiid ruovttuin deavdit mánáid fuolahán- ja duhkoraddandárbbuid, ja ovddidit oahppama ja oahppahábmemema mánggabealat ovdáneami vuodđun. Mánáidgárddi galgá bargat kristtalaš ja humanisttalaš árbbi ja árbevieruid vuodđoárvvuid vuodul, nu mo olmmošárvvu ja luonddu gudnejahttima vuodul, ja vuodđun galgá leat vuoigŋafriijavuohta, lagamučča ráhkisteapmi, ándagassii addin, ovttaárvosašvuohta ja solidaritehta, árvvut mat bohtet ovdan sierra oskkuin ja eallinoainnuin, ja maid vuodđun leat olmmošvuoigatvuodat.

Mánát galget beassat illudit ráhkadeames, imaštallamis ja birrasa dutkamis. Sii galget oahppat fuolahit alldiset, nubbi nuppis ja luonddus. Mánát galget ovddidit vuodđomáhtu ja -gálggaid. Sii galget beassat leat mielde váikkuheamen agiset ja eavttuideaset vuodul.

Mánáidgárddi galgá váldit vuostá mánáid luohttámušain ja gudnejahttimiin, ja dohkkehit mánnávuoda iešárvvu.

Dat galgá bargat dan ovdii, ahte mánát loktet ja illudit duhkoraddamis ja oahppamis, ja dat galgá leat hástaleaddji ja oadjebas báiki, mas mánát vásihit searvevuoda ja ustitvuoda. Mánáidgárddis galget ovddidit demokratiija ja dásseárvvu ja vuosttildit buotlágan vealaheami.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat)

Mánáidgárddi servodatmandáhta

Ulbmilmearrádusas nannejuvvo mánáidgárddi servodatmandáhta ja makkár árvovuoddu mánáidgárddi vuoddu galgá leat. Rámma-plána nanne ovttas mánáidgárdelága § 2 sisdoallomearrádusain dárkilut njuolggadusaid dasa, maid mánáidgárdefálaldat galgá sisdoallat.

Mánáidgárddi servodatmandáhta lea ovttasbarggus ja ovttasráđiid ruovttuin deavdit mánáid fuolahan- ja duhkoraddandárbbuid, ja ovddidit sidjiide oahppama ja oahppahábmema, mat leat mánggabealat ovdáneami vuoddu. Mánáidgárddi galgá fállat mánáide, geat eai leat vel oahppogeatnegas agis, dakkár fuolahan- ja oahppanberrasa, mii lea mánáide buoremussan.

Mánáidgárddi galgá doarjut ja váldit vuhtii ovttaskas máná, seammás go váldet vuhtii searvevuoda. Mánáidgárddis galget sihkkarastit mánáide, geat eai leat vel oahppogeatnegas agis, dakkár bajásáddanberrasa, mas leat sihke mánáid ahkái ja doaibmadássái heivehuvvon hástalusat ja dorvu fysihkalaš ja psyhikalaš vahájiid vuostá. Mánáidgárddi galgá nannet mánáid vejolašvuodaid oahppat ja doaibmat searválagaid ovttahkásaččai. Mánáidgárddiin galget leat fysihkalaš, sosiála ja kultuvrralaš kvaliteahtat, mat vástidit dálá máhtuide ja dieđuide mánávuoda ja mánáid dárbbuid birra. Mánáidgárddi galgá ovddidit dearvvašvuoda ja bargat eastadeaddji doaimmaiguin ja leat mielde dássemin sosiála erohusaid. Mánáidgárddi servodatdoaimma lea árrat hehttet vealaheami ja givssideami.

Norgga servodahkii gullet eanetloguálbmoga lassin sámi eamiálmot, nationála unnitlogut ja unnitlogut, main lea sisafárreaddjidoagáš. Geográfalaš johtin ja lassánan riikkaidgaskasaš oktavuoddat leat mielddisbuktán, ahte Norgga servodat lea sakka girjásut go ovdal. Danin sáhtta leat norgalaš mángga láhkai. Kultuvrralaš mánggabealatvuodda galgá vuhttot mánáidgárddis. Álbmoga sosiála, čearddalaš, kultuvrralaš, oskku-, gielalaš ja ruđalaš erohusaid geažil mánáidgárddi mánáin leat sierralágan vásáhusat. Mánáidgárddi galgá doarjut mánáid sin kultuvrralaš ja oktagaslaš eavttuid vuodul.

1. KAPIHTAL

Mánáidgárddi ulbmilat, árvovuodđu ja doaibma

Mánáidgárddi galgá ovttasbarggus ja ovttasráđiid ruovttuin deavdit mánáid fuolahán- ja duhkoraddandárbbuid, ja ovddidit oahppama ja oahppahábmema mánggabealat ovdáneami vuodđun. Mánáidgárddi galgá bargat kristtalaš ja humanisttalaš árbbi ja árbevieruid vuodđoárvvuid vuodul, nu mo olmmošárvvu ja luonddu gudnejahttima vuodul, ja vuodđun galgá leat vuoigafriijavuohhta, lagamučča ráhkisteapmi, ándagassii addin, ovtaárvosašvuohhta ja solidaritehta, árvvut mat bohtet ovdan sierra oskkuin ja eallinoainnuin, ja maid vuodđun leat olmmošvuoigatvuodát.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 1. lađas)

1.1 Mánáidgárddi árvovuodđu

Mánáidgárddi ulbmil lea deavdit mánáid dárbbuid, nu ahte sii ožžot fuolaheami ja besset duhkoraddat, ja ovddidit oahppama ja oahppahábmema mánggabealat ovdáneami vuodđun, ovttasbarggus ja ovttasráđiid mánáid ruovttuin.

Mánáidgárddi galgá gaskkustit vuodđoárvvuid, nu mo ustivuoda, fuolaheami ja mielovddasvástádusa ja ovddastit birrasa, mii nanne olmmošárvvu gudnejahttima ja vuoigatvuoda leat earálágan. Olbmuid ovtaárvosašvuohhta, vuoigafriijavuohhta, lagamučča ráhkisteapmi, ándagassii addin ja solidaritehta leat mávssolaš servodatárvvut, mat galget leat mánáidgárdiid fuolaheami, oahppahábmema, duhkoraddama ja oahppama vuodđun.

Norggas lea kristtalaš ja humanisttalaš árbevierru váikkuhan servodaga ovdáneapmái historjjálaččat ja kultuvrralaččat. Go geavahit searválagaid doahpagiid kristtalaš ja humanisttalaš, de deattastit ahte dat leat historjjálaččat sihke dievasmahttan ja divustan nubbi nuppi. Norga lea šaddan mánggagakultuvrralaš servodahkan, mas mánggabealatvuohhta oskku dáfus šaddá dađistaga čielgasabbon. Go ulbmiliid oktavuodas čalmustahttit oskkuid ja eallinoainnuid, de dohkkehit sihke ahte oskkuin ja eallinoainnuin lea sadji almmolašvuodas, ja ahte mánáidgárddis lea sadji vuoigalašvuhtii. Dan saji galgá geavahit gulahallamii, vuoigafriijavuoda ovddideapmái ja mánggabealatvuoda gudnejahttimii, iige ovdanbuktit hegemoniija oskku dahje árvvuid ektui. Vai mánáidgárddi árvovuodđu heivešii buohkaide ovtaárvosaš oktagassan, de galget mánát, váhnemat ja bargit, geain leat sierralágan oskkut ja eallinoainnut, sáhttit dovdat gullelašvuoda árvovuodđui.

Mánáidgárddis galget gaskkustit árvvuid olmmošvuoigatvuodaid konvenšuvnnaid vuodul, mat čatnet Norgga. Riikkaidgaskasaš konvenšuvnnain ja Norgga lágain deattastit sihke váhnemiid vuoigatvuoda bajásgeassit mánáid iežaset oskku dahje eallinoainnu mielde ja mánáid vuoigatvuoda oahppat dovdat servodaga, mas sii bajásšaddet. Riikkaidgaskasaš mearrádusat ja norgga lánka suddjejit oskku ja kultuvrralaš vealaheami vuostá.

Olmmošárvu lea eará árvvuid vuodđun. Olmmošárvu ovdanbuktojuvvo olmmošvuoigatvuođacealkámuša láidehusas ja vuosttaš artihkkalis ja dat lea eanaš oskkuid ja eallinoainnuid vuodđoárvu. *Vuoŋŋafriijavuohta* lea buot servodaga kulturásahusaid eaktun. Mánáidgárdi lea okta dain. Sihke servodagas ollislašvuohtan ja ovttaskas ásahusas galgá juohke áidna olbmo vuostáiváldimis gudnejahttit sin ideologalaš ja oskku oainnuid. *Lagamučča ráhkisteapmi, ándagassii addin, ovttaárvosašvuohta* ja *solidaritehta* leat olbmuid gaskavuodaid vuodđun.

Sohkabeliid dásseárvu galgá vuhttot mánáidgárddi pedagogihkas. Mánáidgárdi galgá bajásgeassit mánáid nu ahte sii sáhttet searvat dásseárvosaš servodahkii ja leat mielde ovddideamen dan. Mánáidgárddi doaimma vuodđun galgá leat sohkabeliid gaskasaš dásseárvu. Gánddain ja nieiddain galget leat seammalágan vejolašvuođat oidnot ja gullot ja sin galgá hástalit searvat ovttas earáiguin buot mánáidgárddi doaimmaide. Bargit galget guorahallat iežaset guottuid dan hárrái, maid servodagas vurdet gánddain ja nieiddain. Lea mávssolaš ovddidit min ovddasvástádusa luonddus ja kultuvrras ja ovddasvástádusa olbmuid eallimis ja dearvvašvuođas mánáidgárddis jo. Beaivválaš doaimmain galgá ovddidit áddejumi dan hárrái, man ollu min luondu gierdá. Eallima gudnejahttin lea váimmusin.

Lagamučča ráhkisteapmi, solidaritehta, gierdavašvuohta ja *gudnejahttin* galget leat mánáidgárddi vuodđoárvvut. Mánáidgárddis lea hui mávssolaš, ahte mánát besset vásihit liekkusvuođa ja ráhkisvuođa. Mánájoavkkus sii sáhttet ovddidit solidaritehta eará mánáid ektui. Go sii nagodit govahallat nuppi olbmo dili, de dat ovddida sis olmmošeaddjávuođa, solidaritehta ja gierdavašvuođa. Go váldit vuhtii olles máilmmi, de lea hui mávssolaš, ahte mánát ovddidit *lagamučča ráhkisvuođa* ja *solidáralaš* guottuid. Mánáidgárdi galgá bidjat vuođu eallinagi oahppamii ja demokrátalaš servodahkii aktiivvalaš searvamii, lagaš áddejumis ja ovttasbarggus mánáid ruovttuin.

Go mánáidgárddis barget etihkalaš bagadallamiin, de fertejit váldit vuhtii mánáid agi ja ovttaskas ruovttuid kultuvrra, oskku ja árvvuid. Lea mávssolaš bargat dan ovdii, ahte lea oktasaš áddejumi dan hárrái, mii mánáidgárddiin dahkkojuvvo. Mánáidgárddit galget oahpahit mánáide árvvuin, maid vuodđun lea kristtalaš ja humanisttalaš árbi ja árbevieru. Oskui oahpaheapmi lea ruovttu ovddasvástádus. Mánáidgárdi ferte fuolahit, ahte máná ii dárbbas dovdat, ahte ferte välljet ruovttu ja mánáidgárddi árvvuid gaskkas. Ovttaskas mánáid ja ovttaskas váhnemiid integritehta galgá gudnejahttit.

Bargit leat rollamodeallat, ja sis lea erenoamáš ovddasvástádus ollašuhttit mánáidgárddi árvovuoddu geavadis. Iežas árvvuid ja doaimmaid guorahallan galgá gullat bargiid pedagogalaš suokkardallamiidda. Mánáidgárdi galgá vuogádatlaččat árvvoštallat, ovddidago sin geavatlaš doaimma ja mánáidgárddi kultuvra árvvuid, mat galget leat mánáidgárddi barggu vuodđun.

1.2 Mánáidgárddit, main lea erenoamáš ulbmil

Priváhta mánáidgárddiid eaiggádat sáhttet njuolggadusain mearridit, ahte lága § 1 árvvuid vuodđun eai galgga leat kristtalaš ja humanisttalaš árbi ja árbevierut. Priváhta mánáidgárddit ja mánáidgárddit, maid Norgga girku searvegottit

eaiggádit dahje jodihit, sáhttet njuolggadusain nannet sierra mearrádusaid oskku- dahje eallinoaidnoulbmiliid hárrái.

(Mánáidgárdelága § 1a, Erenoamáš ulbmil)

Buot mánáidgárddit galget ollašuhttit mánáidgárdelága § 1 ulbmila.

Mánáidgárdelága § 1 a Erenoamáš ulbmil addá priváhta mánáidgárddiide vejolašvuoda mearridit, ahte ulbmilmearrádusa árvvut eai galgga vuodđuduvvat kristtalaš ja humanisttalaš árbái ja árbevieruide. Dan láhkai addet ovttaskas mánáidgárddiide vejolašvuoda heivehit ulbmilmearrádusa nu, ahte dat heive sin oskui ja filosofalaš oidnui. Mearrádus addá maid priváhta mánáidgárddiide ja mánáidgárddiide, maid Norgga girku eaiggáda dahje jodiha, vejolašvuoda nannet sierra mearrádusaid eallinoainnu ulbmila ektui. Eaiggádat sáhttet mearridit lassinnjuolggadusaid, mat dievasmahttet ulbmilmearrádusa vuodđoárvvuid. Ii leat vejolaš garvit ulbmilmearrádusa árvvuid ja daid oktavuoda olmmošvuoigatvuođaiguin. Erenoamáš ulbmila galgá nannet njuolggadusain. Mánáidgárddit, mat dahket sierra mearrádusaid eallinoaidnoulbmila hárrái, galget daid čilget njuolggadusain. Dan láhkai ášši čielggasmahtto váhnemiidda/fuolaheddjiide, mánáidgárddi bargiide, geahččoeiseválddiide ja earáide. Váhnemiin, geat ohcet mánáide saji mánáidgárddiide, main leat erenoamáš ulbmilmearrádusaid eallinoainnu ektui, lea vuoigatvuohta oažžut dieđuid mánáidgárddi árvovuoda birra. Sii besset maid, nu mo eará mánáidgárddiidge váhneamat, leat mielde suokkardallamin mo mearrádusaid geavadis ollašuhttet.

Mánáidgárddiide, main leat erenoamáš ulbmilmearrádusaid eallinoainnu hárrái, gustojit mánáidgárdelága eará mearrádusaid, rámmaplána ja eará njuolggadusaid.

1.3 Oahppahábmen fuolaheami, duhkoraddama ja oahppama bokte

Mánáidgárdi galgá ovttasbarggus ja ovttasráđiid ruovttuin deavdit mánáid fuolahán- ja duhkoraddandárbbuid, ja ovddidit oahppama ja oahppahábmema mánggabealat ovdáneami vuodđun. Mánáidgárdi galgá bargat kristtalaš ja humanisttalaš árbbi ja árbevieruid vuodđoárvvuid vuodul, nu mo olmmošárvvu ja luonddu gudnejahttima vuodul, ja vuodđun galgá leat vuoigafriijavuohta, lagamučča ráhkisteapmi, ándagassii addin, ovttaárvosašvuohta ja solidaritehta, árvvut mat bohtet ovdan sierra oskkuin ja eallinoainnuin, ja maid vuodđun leat olmmošvuoigatvuođat.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 1. lađas)

Mánáidgárdi lea pedagogalaš doaibma, ja das leat iežas mihtilmasvuođat ja iežas árbevierut, maid galgá doalahit. Mánnávuoda iešárvvu dohkkeheapmi lea guovddáži dán árbevierus. Ollislaš ja ovttaidathttojuvvon lahknanvuohti, mii lea mihtilmas mánáidgárddi doibmii, váldojuvvo vuhtii ulbmiliin earret eará doahpagiiguin *fuolaheapmi*, *duhkoraddan*, *oahppan* ja *oahppahábmen*.

Goabbatbealat doaibmanproseassat, main mánát ja ollesolbmot duhkoraddet ja oahpahallet, ja guđet guimmiideaset vuhtii váldin leat máná oahppahábmema vuodđun. Oahppahábmen lea olles eallinagi proseassa, mas olmmoš earret

eará ovddida návccaidis reflekteeret iežas doaimmaid hárrái ja dan ektui, man láhkai son lea. Oahppahábmen dáhpáhuvvá go doaibmat ovttas birrasiin ja earáiguin, ja dat dárbbášuvvo iežas oainnuid, kritihka ja demokratiija hábmemii. Mánáidgárddi oahppahábmemma vuodđun galget leat ulbmilmearrádusa árvvut. Buriid oahppahábmenproseassaid vehkiin mánná oahppá birget eallimis ja ovddida návccaidis, nu ahte nagoda ain geahččalit ođđa áššiid ja leat sáhkki birrasa hárrái, ja oaidnit iežas stuorát searvevuoda árvvolaš lahttun. Oahppahábmen lea viidát go ovdáneapmi, eanet go fuolaheapmi, eanet go bajásgeassin ja eanet go sosialiseren. Seammás oahppahábmemii gullá buot dat. Mánát galget oazžut hástalusaid, vejolašvuodaid ovddidit máhtu ja gálggaid ja doarjaga, vai sii sáhttet doaimmadettiin váldit vuhtii earáid ja mearridit áššiid dan vuodul, mii lea etihkalaččat riehta. Oahppahábmen lea máná mánggabealat ovdáneami vuodđun.

Mánáin lea vuoigatvuohta fuolaheapmái ja lagašvuhtii. Mánáidgárddi váldodoaibma lea fuolahit mánáin ja addit lagašvuoda ja váldit vuostá mánáid sin ahká ja oktagaslaš eavttuide heivvolaš áicilvuodain, áddejumiin ja ovttasdoaibmama sávaldagain. Mánáidgárddiin mánát galget beassat ovddidit empatiija ja fuolaheami dábálaš eallimis.

Mánát sáhttet báhk kodit mángga láhkai duhkoraddamis, ja duhkoraddamis lea iešalldes čielga ja mávssolaš sadji mánáidgárddis. Mánáidgárddis galget vásihit mánnávuoda buorin dan bokte, ahte buot mánát besset duhkoraddat. Duhkoraddan váikkuha mánáid loaktimii, ja dat lea eallima ja oahppama vuodđovuohki. Mánáidgárddis mánát galget beassat vásihit, ahte duhkoraddamis lea sihke iežas árvu, ja ahte dat leat oahppama ja mánggabealat ovdáneami vuoddu.

Mánát galget oahppat doaimmadettiinaset ovttas eará olbmiguin ja birrasiin beaivválaččat, ja oahppan galgá dáhpáhuvvat lávgalagaid fuolahemiin, duhkoraddamiin ja oahppahábmemiin. Eanaš mánát leat leamaš mánáidgárddis ovdal go sii álget skuvlii. Lea nappo mávssolaš lágídit fuolahana ja oahppanfálaldaga ollislažžan ja oktilažžan. Mánáidgárddis galgá vuhttot, man viiddis gelbbolašvuoda ovttaskas mánná galgá háhkat maŋŋá, oahpu olis. Seammás mánná galgá ieš beassat ocalit vásáhusaide ja fearániidda okto ja ovttas earáiguin. Birrasa dutkamiin ja háleštallamiin mánná háhká dieđuid ja máhtu ollu surggiin.

1.4 Mánát ja mánnávuohka

Mánát galget beassat illudit ráhkadeames, imaštallamis ja dutkamis. Sii galget oahppat fuolahit alddiset, nubbi nuppis ja luonddus. Mánát galget ovddidit vuodđomáhtu ja -gálggaid. Sii galget beassat leat mielde váikkuheamen agiset ja eavttuideaset vuodul.

Mánáidgárddi galgá váldit vuostá mánáid luohhtámušain ja gudnejahttimiin, ja dohkkehit mánnávuoda iešárvvu. Dat galgá bargat dan ovdii, ahte mánát loktet ja illudit duhkoraddamis ja oahppamis, ja dat galgá leat hástaleaddji ja oadjebas báiki, mas mánát vásihit searvevuoda ja ustitvuoda. Mánáidgárddis galget ovddidit demokratiija ja dásseárvvu ja vuosttildit buotlágan vealaheami.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 2. ja 3. lađas)

Rámmaplána vuodđun lea ollislaš oaidnu mánáid hárrái. Mánáid ovdáneami galgá oaidnit dynámalaš ovttasdoaimmamin, mas leat lávgalagaid mánáid fysihkalaš ja mentála eavttut ja biras, mas sii bajásšaddet. Mánát leat sosiála aktevrrat, mat ieža servet iežaset ja earáid oahppamii. Ovttasdoaimman eará olbmuiguin mearkkaša ollu mánáid ovdáneapmái ja oahppamii.

Mánnávuohtha lea eallináigodat, mas lea iežas árvu nu mo olbmo eallima earáge áigodagain. Okta mánnávuohtha mihtilmasvuohdain lea ovttasdoaimman duhkoraddama olis, mas mánát sáhttet álggahit ja hutkat juoidá ja oassálastit. Mánát galget beassat imaštallat ja jearrat, ohcalit fearaniidda ja oazžut vásáhusaid iešguđet oahppanbáikkiin. Mánáidgárdi galgá addit saji mánáid sierra oaidninsajiide ja vásáhusmáilmmiide. Lagaš ovttasdoaimmamis birrasiin mánát galget beassat leat aktiivvat buot surggiin. Unnoraččaid fuolaheapmi, oahppahábmen, duhkoraddan ja oahppan hábme sin guottuid, árvvuid ja luohttámuša alces ja eará olbmuide, ja sin movtta oahppat maŋŋá eallimis. Sátnádeapmi «oahppat fuolahit alddis, luonddus ja nuppiin» oaivvilda, ahte mánát galget beassat ovddidit áddejumi dan hárrái, ahte lea mávssolaš fuolahit alddis, beroštit earáin ja luonddus. Dat guottut ja gálggat leat mávssolaš oassi mánáid oahppahábmenproseassas. Mánát ožžot relevánta vuodđomáhtu ja dieđuid go leat searválagaid earáiguin, duhkoraddet ja servet struktuvrralaš doaimmaide. Oahppanproseassaid bokte mánát ohppet dovdat ja áddejit dađistaga buorebut fysihkalaš ja sosiála máilmmi, seammás go sii maid hábmejtit ođđasit ja ráhkadit ođđa kultuvrraid, maidda sii gullet. Mánáidgárdi galgá fállat buot mánáide rikkis, girjás, movttiidahtti ja hástaleaddji oahppanbirrasa, geahčakeahtta sohkaheallái, doaimmadásái, sosiála ja kultuvrralaš duogážii. Dat mearkkaša, ahte fuolaheami ja doaimmafálaldaga galgá heivehit juohke mánnái ja mánnájovkui.

Mánát váikkuhit birrasiiddáseaset doaimmaiguin ja dainna, mo sii leat. Dat mo mánát vásihit earáid, váikkuha dasa, mo mánát áddejit iežaset. Bargit galget váldit vuostá máná gudnejahttimiin ja dohkkehemiin, luohttámušain ja oskkáldasvuohdain. Bargiid oaidnu mánáin ja mánnávuohdas váikkuha dasa mo sii áddejit mánáid vejolašvuohaid leat mielde váikkuheamen. Mánáid iešguđetlágan báhkodemiid ádden lea hui mávssolaš. Daid mánáid guovdu, geat vásihit iežaset mánnávuohdas váttisvuohaid ja soahpameahttunvuohaid, mánáidgárdi ferte leat dihtomielaš ovddasvástádusasteaset ja láchit buhtadeaddji doaimmaid. Fágaidgaskasaš ovttasbargu eará veahkkeásahusaiguin lea dan oktavuohdas mávssolaš.

1.5 Mánát mielde váikkuheamen

Sis (mánáin) galgá leat vuoigatvuohtha leat mielde váikkuheamen agiset ja eavttuideaset vuodul.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 2. lađas)

Mánáidgárdemánáin lea vuoigatvuohtha ovddidit oainnuset mánáidgárdi beaivválaš doaimmaid hárrái. Mánát galget oktilaččat ja árjjalaččat beassat searvat mánáidgárdi doaimmaid plánemii ja árvvoštallamii. Mánáid oaiviliid galgá vuhtiiváldit sin agi ja rávisvuohtha mielde.

(Mánáidgárdelága § 3 Mánáid searvanvuoigatvuohtha)

Prinsihppa dan hárrái, ahte mánáin lea vuoigatvuohtha leat mielde váikkuheamen, lea nannejuvvon mánáidgárdelága

ulbmilmearrádusas ja dan čiekŋuda mánáidgárdelága § 3. ON mánáidkonvenšuvnnas deattastit, ahte mánáin lea vuoigatvuohta ovdanbuktit oaiviliiddiset buot áššiid hárrái, mat sidjiide gusket, ja ahte mánáid oainnuid galgá deattuhit. Mánáin lea vuoigatvuohta ovdanbuktit oaiviliiddiset ja beassat váikkuhit buot iežaset eallima beliide mánáidgárddis. Man viidát sii galget beassat leat mielde váikkuheamen, ja mo sii dan galget beassat dahkat, sorjá máná agis ja doaimmadásis. Mánát galget vásihit sihke gullelašvuoda ja searvevuoda ja dovdat, ahte sii sáhttet ieža mearridit ja ahte sii sáhttet báhkkođit áigumušaideaset. Mánáid galgá veahkehit áddet earáid dilálašvuodaid ja váldit vuhtii earáid.

Mánát báhkkođit sihke rumašlaččat ja gielalaččat iežaset dili earáide. Nuoramus mánát gaskkustit oainnuideaset rumašgielain, mimihkain ja eará vugiiguin, maiguin sii čájehit dovdduid. Go mánát čájehit dovdduid, sin galgá álo váldit duođas. Mánáid galgá movttiidahttit imaštallat ja jearrat. Sin galgá aktiivvalaččat movttiidahttit ovdanbuktit iežaset jurdagiid ja oaiviliid, ja oaiviliid galgá vuostáiváldit dohkkehemiin. Jos mánáid iešdovddu rihkku, das sáhttá bohciidit berošmeahttunvuohta, givssideapmi ja empatiija váilun.

Mánáidgárđi ferte váldit vuodđun mánáid báhkkođanvugiid. Bargit galget guldalit ja iskat dulkot sin rumašgiela ja leat áicilat sin láhttenvugiid, estehtalaš báhkkođemiid ja verbála giela ektui. Mánáidgárddis galgá leat sadji sierralágan mánáid sierralágan oaidninvugiide ja doppe galget gudnejahttit sin áigumušaid ja vásáhusmáilmmi. Mánáid vuoigatvuohta ovdanbuktit oaiviliiddiset galgá válđojuvvot vuhtii, ja sii galget beassat váikkuhit bargui mánáidgárddi sisdoallosurggiiguin. Mánáid duođalaš váikkuhanvejolašvuohta eaktuda ahte mánát ja bargit gulahallet bures ja ahte bargit ja váhnemat gulahallet bures.

Mánáid váikkuhanvuoigatvuohta gáibida áiggi ja saji guldaleapmái ja ságastallamii. Pedagogalaš doaimma galgá lágideat ja plánet nu, ahte várrejit áiggi ja saji mánáid váikkuheapmái. Nu movttiidahttit mánáid váikkuhit iežaset árgabeaivái mánáidgárddis. Mánát galget vásihit čielga ja ovddasvástideaddji ollesolbmuid, geat váldet vuhtii olles joavkku.

1.6 Ovttasbargu mánáid ruovttuin

Mánáidgárđi galgá ovttasbarggu ja ovttasráđiid ruovttuin deavdit mánáid fuolahán- ja duhkoraddandárbbuid, ja ovddidit oahppama ja oahppahábmema mánggabelat ovdáneami vuodđun.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 1. lađas)

Dáhkidan dihte ovttasbarggu mánáid ruovttuin, de galgá juohke mánáidgárddis leat váhnenráđđi ja ovttasbargolávdegoddi.

(Mánáidgárdelága § 4 Váhnenráđđi ja ovttasbargolávdegoddi)

Doaba *ruoktu* fáttmasta dás sihke váhnemiid ja eará vejolaš fuolaheddjiid.

Váhnemiin dat lea ovddasvástáduš mánáid bajásgeassimis ja oahppahábmemis. Vuodđojurdda lea nannejuvvon mánáidkonvenšuvnnas ja cuoŋománu 8. b. 1981 mánáidlagas nr. 7. Mánáidgárđi dievasmahttá ruovttu birra. Mánáidgárđi ferte gudnejahttit sierralágan bearašhámiid.

Lágas leat guokte doahpaga, *ádden* ja *ovttasbargu*, mat fáttmastit sierra beliid mánáidgárddi ja váhnemiid

ovttasbarggus. Ádдемиin oaiivilduvvo goabbatbealat gudnejahttin ja nubbi nuppi ovddasvástádusa ja doaimmaid dovddasteapmi máná ektui. Ovttasbargguin oaiivilduvvo jeavddálaš gulahallan, mas lonuhit dieđuid ja ákkastallamiid. Galgá digaštallat gažaldagaid, mat gusket máná loaktimii ja ahtanuššamii. Ovttasbarggu olis galgá sáhttit ovddidit dárbbaslaš, goabbatbealat áddejumi daid čuolmmaid ektui, mat soitet badjánit, go ovttaskas máná vuhtiiváldima galgá geahččat mánájovvukku ektui. Bargit galget bargat dan ovdii, ahte sáhttet dássálagaid gudnejahttit váhnemiid vuoruhemiid ja váldit vuhtii mánáid vuoigatvuođaid ja mánáidgárddi čadni oktasaš vuođđoárvvuid.

Váhnemiin ja mánáidgárddi bargiin lea oktasaš ovddasvástádus mánáid loaktimis ja ahtanuššamis. Ruovttu ja mánáidgárddi beaivválaš ovttasbarggu vuođđun galgá leat goabbatbealat rabasvuohta ja luohttámuš. Váhnemat galget sáhttit luohttit, ahte sii sáhttet ovddidit áššiid, mat gusket mánái ja mánáidgárdái, vaikko vel moaitagiidge. Váhnemiidda galgá muitalit bargiid oppalaš jávohisvuođageatnegasvuođa birra ja erenoamáš dieđihangeatnegasvuođas, mii sis lea mánáidsuojalusbálvalusa hárrái. Sihke váhnemat ja bargit galget diehtit ja dohkkehit, ahte mánáidgárddis lea servodatmandáhta ja árvovuođđu, maid bargit galget hálddašit. Bargiid ovddasvástádus lea muitalit váhnemiidda dárbbaslaš dieđuid ja vuođuštemiid mánáidgárddi doaimmaid birra ja bovdet váhnemiid searvat váikkuheapmái. Váhnemat galget sáhttit luohttit, ahte sin mánáid oidnet ja gudnejahttet, ja ahte mánát besset leat mielde searvevuođas, mii lea mánáide buorrin. Mánáidgárdi galgá guldalit váhnemiid vuordámušaid ja sávaldagaid sihke ovttaskas olmmožin ja joavkun. Dat mo mánáidgárddi árvovuođđu geavadis čađahuvvo berre danin ságaškuššojuvvot jeavddalaččat váhnenrádis ja ovttasbargolávdegottis. Dán suorggis leage erenoamáš mávssolaš ovddidit goabbatbealat áddejumi ja luohttámuša mánáidgárddi ja ruovttu gaskii.

Mánáidgárdi lea mávssolaš deaivvadanbáiki mánáide ja smávvamánáid váhnemiidda ja lea dehálaš kulturgaskkusteaddji. Go deaivvadit unnitlogugielat váhnemiiguin, de lea mánáidgárddis erenoamáš ovddasvástádus das, ahte váhnemat ožžot vejolašvuođa áddet ja áddehallat mánáidgárdis. Go deaivvadit váhnemiiguin, geat gullet sierra kultuvrraide, sihke Norgii ja eará riikkaide gullevaš kultuvrraide, de eaktuduvvo gudnejahttin, gullandáidu ja áddejupmi. Dat eaktuda, ahte bargit leat dihtomielalaččat ja čielgasat ámmátrollasteaset ja oadjebasat iežaset gelbbolašvuođa hárrái.

Váhnemat soitet dárbbasit veahki ja neavvuma bajásgeassima hárrái. Muhtimin veadjá leat riehta ohcat olggobeale veahki ja neavvuma, go leat gažaldagas mánát ja bearrašat, main lea váttis dilli. Váhnemiidda galgá muitalit gieldda sierra veahkkeásahusaid birra, vrd. 5. kapihtala.

Váhnemiidda sihkkarastet váikkuhanvejolašvuođa mánáidgárddi oppalaš doibmii váhnenrádi ja ovttasbargolávdegotti bokte.

1.7 Mánáidgárdi pedagogalaš doaibman

Mánáidgárdi galgá váldit vuostá mánáid luohttámušain ja gudnejahttimiin, ja dohkkehit mánávuoda iešárvvu. Dat galgá bargat dan ovdii, ahte mánát loktet ja illudit duhkoraddamis ja oahppamis, ja dat galgá leat hástaleaddji ja oadjebas báiki, mas mánát vásihit

searvevuoda ja ustivuoda. Mánáidgárddis galget ovddidit demokratiija ja dásseárvvu ja vuosttildit buotlágan vealaheami.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 3. lađas)

Mánáidgárddi galgá leat pedagogalaš ásašus.

(Mánáidgárdelága § 2 Mánáidgárddi sisdoallu, 1. lađas)

Mánáidgárddis lea mávssolaš rolla daid mánáid ovdánan- ja oahppanbáikin, geat eai leat skuvlageatnegas agis. Mánáidgárddi galgá doarjut mánáid ovdáneami sin iežaset eavttuid vuodul ja addit ovttaskas mánáid ja mánájovkui hástalusaid. Dat galgá addit oktagaslaččat heivehuvvon ja ovttáarvosas fáldadaga ja leat mielde láchčimin ulbmillaš bajásšaddama geahčakeahtta doaibmadássái, ásodahkii, sosiála, kultuvrralaš ja čearddalaš duogáži. Mánáidgárddi lea pedagogalaš doaibma ja dan olis das leat iežas mihtilmasvuodát ja árbevierut, maid galget áimmahuššat, seammás go mánáidgárddi galgá geahččat skuvlla doaimma ektui. Dat, ahte oaidnit ollislašvuotán fuolaheami, oahppahábmema, duhkoraddama, juohkebeaivválaš doaimmaid ja oahppama, lea mihtilmas Norgga mánáidgárdeárbevirui. Mánáidgárddis ráhkadit kultuvrra, ja das lea mávssolaš rolla kulturgaskkusteaddjin.

Okta mánáidgárddi mávssoleamos doaimmain lea addit mánáide fuolaheami ja lagašvuoda ja láchčit dilálašvuodaid mánggabealat ovdáneapmái. Mánát báhkodit sihke rumašlaččat ja gielalaččat iežaset dili earáide. Dat, mo mánát vásihit earáiguin deaivvadeami váikkuha dasa, mo sii vásihit iežaset. Danin lea mávssolaš deattastit, ahte mánáid galgá váldit vuostá luohhtámušain ja gudnejahttimiin. Duođas váldin lea mávssolaš vuohki movttiidahttit oahppamii ja lea vuodđun sihke alces ja earáide luohhtimii. Duhkoraddan lea mávssolaš sihke mánáid loaktimii ja eallimis illudeapmái, ja ovttasdoaibman duhkoraddama olis lea mávssolaš mánggabealat ovdáneapmái. Mánáidgárddis galgá leat sadji mánáid álgagiidda, miellagovvádussii ja imaštallamii. Pedagogalaš doaibman mánáidgárddi galgá láchčit dilálašvuodaid dasa, ahte mánát oahpásmuvvet sin birastahtti máilbmái.

Ovttasdoaibman earáiguin lea ereliiggán mávssolaš mánáid ovdáneapmái. Mánáidgárddi searvevuodta lea danin mávssolaš oahppanbáiki, ja ustivuodta lea mávssolaš buori searvevuhtii. Mánáidgárddi galgá láchčit dilálašvuodaid dasa, ahte mánáid gaskii ovdána ustivuodta. Mánáidgárddi doaimmaid olis eai galgga suovvat makkárga vealaheami ealge bilkideami, ii sániiguin iige daguiguin. Searvevuoda ja ovttaskas olbmo gudnejahttima geažil dat ferte vuhttot buot oktavuodain, main mánáidgárddis lea ovddasvástádus. Sohkašielid gaskasaš dásseárvu galgá vuhttot mánáidgárddi pedagogihkas. Bargit galget suokkardallat guottuideaset ja dan maid servodat vuordá gánddain ja nieiddain.

Mánáidgárddis galgá leat pedagogalaš stivrejupmi. Jođiheaddjis ja pedagogalaš jođiheaddjis lea erenoamáš ovddasvástádus plánet, ollašuttit, árvvoštallat ja ovddidit mánáidgárddi doaimmaid ja sisdoalu. Sudnos lea maid ovddasvástádus neavvut eará bargiid, nu ahte buohkain lea oktasaš áddejupmi mánáidgárddi ovddasvástádusas ja doaimmain. Stivrri bargui gullá fuolahit, ahte ovttaskas bargit besset váldit atnui gelbbolašvuodaset.

Mánáidgárddi lea pedagogalaš servodatásahus ja ferte danin álohii rievdat ja ovdánit. Mánáidgárdeorganisašuvnna olis galget čadat oahppat, nu ahte leat gergosat dustet ođđa

gáibádusaid ja hástalusaid. Mánáidgárddi kvalitehta galgá čadat ovddidit bargiid gelbbolašvuoda loktemiin.

1.8 Fysihkalaš biras, mii ovddida buot mánáid ovdáneami

Dat (mánáidgárddi) galgá bargat dan ovdii, ahte mánát loktet ja illudit duhkoraddamis ja oahppamis, ja dat galgá leat hástaleaddji ja oadjebas báiki, mas mánát vásihit searvevuoda ja ustitvuoda.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 3. lađas, nubbi čuokkis)

Mánáidgárddi galgá addit mánáide stoahkanvejolašvuoda, eallinilu ja ávkkálaš vásihusaid ja doaimmaid.

(Mánáidgárdelága § 2 Mánáidgárddi sisdoallu, 2. lađas)

Mánáidgárddis galgá leat doarvái sadji ja dárbašat duhkoraddamii ja mánggabealat doaimmaide, maiguin ovddidit lihcadeami ilu, ja maiguin vásihit mánggabealat lihcadeami, áiccuiguin vásiheami ja vejolašvuoda oahppat ja nákcet ođđa áššiid. Fysihkalaš ja psyhikalaš buorredilli eaktuda, ahte mánát besset vuoruid mielde duhkoraddat, oahppat, vuodjut dihto áššái ja doaimmat aktiivvalaččat. Fysihkalaš olgo- ja sisbirrasa hábmemeiin ráhkadit mávssolaš rámmaeavttuid mánáid loaktimii, vásáhusaide ja oahppamii. Mánáidgárddis galget oaidnit mánáid oahppanbirrasa fysihkalaš rámmaid ollislašvuohtan. Luonddubiras ja lagašbiras maid addet vejolašvuodaid vásáhusaide ja hástalusaide.

Mánáidgárddi fysihkalaš birrasa galgá hábmet nu, ahte buot mánát ožžot buriid vejolašvuodaid aktiivvalaččat searvat duhkoraddamii ja eará doaimmaide. Go hábmejtit fysihkalaš birrasa, de fertejit váldit vuhtii ahte seammá sajiid geavahit iešguđet ahkásaš mánát, geat hálddašit áššiid iešguđetge dásis. Unnoraččat dárbbášit ollu fieradansaji olgun ja siste ja maiddái saji vuoigastallat ja vuodjut doaimmaide. Hábmemeis fertejit váldit vuhtii, ahte mánát dárbbášit beassat doaimmat joavkun ja ahte oktanis barget sierralágan doaimmaiguin. Go olámuttus leat duhkorasat ja eará dávvirat bures ordnejuvvon birrasis, de dat addá vuodu mánáid duhkoraddamii ja doaimmaide, ja sierralágan oahppandiliid lágideapmái.

Mánáidgárddi hámi plánedettiin ferte váldit vuhtii servodaga ulbmiliid dan ektui, ahte eat galgga ráhkadit doaimmahehttehusaid. Ođđa mánáidgárddiid galgá plánet, sajuštit ja hukset universála hábmema vuodđojurdagiid mielde. Dat mearkkaša, ahte buktagiid, ráhkadusaid ja olgosajiid galgá hábmet nu, ahte buohkat galget sáhttit geavahit daid ovttaadássaččat sierra heivehusaid dahje veahkkeneavvuid daga.

1.9 Ovttaidahtti searvevuoha, mas lea sadji ovttaskas mánnái

Mánáidgárddi galgá váldit vuostá mánáid luohhtámušain ja gudnejahttimiin, ja dohkkehit mánnávuoda iešárvvu. Dat galgá bargat dan ovdii, ahte mánát loktet ja illudit duhkoraddamis ja oahppamis, ja dat galgá leat hástaleaddji ja oadjebas báiki, mas mánát vásihit searvevuoda ja ustitvuoda. Mánáidgárddis galget ovddidit demokratiija ja dásseárvvu ja vuosttildit buotlágan vealaheami.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 3. lađas)

Mánáidgárdi galgá váldit vuhtii mánáid agi, doaimmadási, sohkaheali, sosiála, čearddalaš ja kultuvrralaš duogáža, dáikko bakte sámi mánáid giela ja kultuvrra.

(Mánáidgárdelága § 2 Mánáidgárddi sisdoallu, 3. lađas)

Mánát, geat eai leat vel oahppogeatnegas agis, eai leat ovttalágan joavku, ja mánát bohtet mánáidgárdái sierralágan eavttuiguin. Ovttaárvosaš mánáidgárdefálaldat, mas lea buorre dássi, gáibida danin oktagaslaš heiveheami ja sisdoalu báikkálaš heiveheami.

Mánáidgárddi sisdoalu galgá hábmet nu, ahte ovttaskas máná ja joavku vásiha dan ulbmillažžan. Mánáidgárddi fuolahán- ja oahppanbiras galgá ovddidit mánáid loaktima, eallinilu, áššiid nákcema ja iešárvvu dovdamá. Mánáidgárdi galgá addit ovttaskas mánáid doarjaga ja hástalusaid su iežas eavttuid vuodul ja láhčit sutnje ulbmillaš eallima searvevuodas eará mánáiguin ja ollesolbmiguin.

Bargiid ovddasvástádus lea fuolahit das, ahte buot mánát, geahčakeahhtá doaimmadássái, ahkáid, sohkaheallái ja bearašduogážiid, vásihit ahte sii ja buohkat joavkkus leat dehálaččat searvevuhtii. Mánáidgárdi galgá leat biras, mas sierra oktagasat ja sierra kultuvrralaš báhkkodeamit deaivvadit ja gos gudnejahttet sierraláganvuodá. Go mii čalmmustahttit erohusaid ja ovttaláganvuodáid, de das sáhtá bohciidit áddejupmi ja máhttu. Go olmmoš deaivvadit juoga mainna, mii lea earááágan go son ieš, de son beassat ovddidit posiitiiva sáhkkii vuodá olbmuid ja kultuvrraid ovttaláganvuodáid ja erohusaid hárrái. Mánáidgárddi sisdoalu galgá gaskkustit nu, ahte sierralágan mánát sáhttet searvat sierra vugiiguin, dan mielde makkár beroštumit, gelbbolašvuodát ja ovdáneami dásit sis leat.

Mánáidgárddis lea erenoamáš ovddasvástádus hehttet váttisvuodáid ja fuomášit daid mánáid, geain leat erenoamáš dárbbut. Dat mánát vedjet dárbbášit erenoamážit heivehuvvon fálaldaga. Heiveheapmi sáhtá guoskat sihke mánáidgárddi sosiála, pedagogalaš ja/dahje fysihkalaš diliide. Váhnemat ja vejolaččat maiddáid mánáid doarjjaapparáhtta leat mánáidgárddi mávssolaš ovttasbargit, vrd. 5. kapihtala.

Mánáidgárddi beaivválaš eallimis galget ovtastallat ollu dan láhkai, ahte bargit guldalit, dorjot ja hástalit mánáid. Mánáidgárddis galget ovddidit posiitiiva doaimmaid, maiguin hehtejit hilguma, givssideami ja veahkaválddi. Bargit galget leat mielde ovddideamen guđege máná erenoamášvuodá ja dan, ahte máná iešovđáneapmi sáhtá ollašuvvat oadjebasvuodas ja searvevuodá norpmaid ja njuolggadusaid siskkobealde.

1.10 Sámi mánáid mánáidgárddit

Mánáidgárdi galgá váldit vuhtii mánáid agi, doaimmadási, sohkaheali, sosiála, čearddalaš ja kultuvrralaš duogáža, dáikko bakte sámi mánáid giela ja kultuvrra.

(Mánáidgárdelága § 2 Mánáidgárddi sisdoallu, 3. lađas)

Suohkan ovddasvástida ahte mánáidgárdefálaldat sámi mánáide sámi guovlluin doaimmá sámi giela ja kultuvrra vuodul. Eará suohkaniin galget dilálašvuodát láhččojuvvot nu ahte sámi mánát sáhttet váfistit ja ovdánahttit iežaset giela ja kultuvrra.

(Mánáidgárdelága § 8 Suohkana ovddasvástádus)

Norga lea álgoálbmogiid erenoamáš vuoigatvuodaid vuodul čadnojuvvon fuolahit sámi mánáid ja váhnemiid beroštumiin, vrd. ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid birra. Sámi mánát dárbbasit doarjaga gielaset ja kultuvrraset seailuheapmái ja ovddideapmái geahčakeahtta ássanguvlui. Sámi guovlluid sámi mánáid mánáidgárddit galget leat sámi servodaga lunddolaš oassin ja dat galget čalmmustahttit sámi servodaga mánggabealatvuoda, valljivuoda ja variašuvnnaid. Njuolggadusain galgá leat mearriduvvon, ahte mánáidgárddi ulbmil lea nannet mánáid sámi identitehta sámegeiela geavahemiin ja sámi kultuvrra, eallinvugiid ja servodatdiliid gaskkustemiin. Sámi mánáid bajásgeassima váldoáššiid galget váldit vuhtii sihke bargovugiin ja dábalaš eallimis. Mánáidgárdefálaldaga galget lágídit dan láhkai, ahte mánát besset searvat sierralágan bargoproseassaide ja besset searvat kultuvrralaš ja sosiála doaimmaide. Eaktuduvvo, ahte bargit máhttet sámegeiela.

Sámi guovlluid olggobeale mánáidgárddiin, main leat sámi mánát, lea váhnemiin ja mánáin vuoigatvuohta vuordit, ahte mánáidgárddi bargit dovdet ja deattastit sámi kultuvrra, ja ahte dat gullá mánáidgárddi sisdoallui.

2. OASSI

Mánáidgárddi sisdoallu

Mánáidgárddi sisdoallu galgá leat mánggabealat ja molsašuddi, ja galgá hábmejuvvot nu, ahte juohke mánná oažžu vásáhusaid, mat dorjot su máhtu, gálggaid ja guottuid ovddideami. Seammás sisdoallu galgá doarjut gielalaš ja sosiála gelbbolašvuoda oktasaš vásáhusaid ja ovttastallama bokte. Mánát berrejit vásihit, ahte digitála reaidduid vuodul sáhtta duhkoraddat, gulahallat ja ohcat dieđuid. Mánáidgárddi bargovugiid ja sisdoalu galgá geahččat oktan. Bargovugiiguin galgá doarjut mánáid sáhkkiivuoda, luovvalasvuoda ja diehtogoikku. Bargit galget leat rahpasat máná imaštallamii ja máhtu ohcamii. Mánás galgá leat viiddis friijavuolta välljet doaimmaid. Lea hástalus gávdnat vuogas dássedeattu mánáid álggahan ja ollesolbmuid lágídan doaimmaid gaskii.

Mánáidgárddis galget oaidnit fuolaheami ja oahppahábmema, duhkoraddama, oahppama, sosiála gelbbolašvuoda ja gielalaš gelbbolašvuoda ollislašvuontan. Mánáidgárddi galgá leat kulturbáiki, mas mánná lea mielde ráhkadeamen iežas kultuvrra. Buot dat gullá mánáidgárddi sisdoallui, man ferte oaidnit oktii bargiduvvon ja mánggadáfot ollislašvuontan.

Mánáidgárddis galget plánet molsašuddi ja mánggabealat pedagogalaš fálaldaga, ja álkivuoda dihte leat juohkán mánáidgárddi sisdoalu čieža fágasuorgin, mat leat mávssolaččat vásiheapmái, birra dutkamii ja oahppamii. Fágasuorggit leat buori muddui seammát, maid mánát maŋŋá deivet skuvlafágain. Buorit vásáhusat ja oahppan daid surggiid siskkobealde mánáidgárddis sáhttet addit mánáide posiitiiva guottuid fágaid hárrái ja movttiidahttit sin oahppat lasi.

2. KAPIHTAL

Fuolaheapmi, duhkoraddan ja oahppan

Mánáidgárdi galgá addit mánáide jáhku alcceseaset ja earáide. Go mánát doibmet, beroštit ja leat mielde mánáidgárddi searvevuodas, sii ožžot máhtu iežaset birra earáid oktavuodas. Go mánná oahpásmuvvá earálágoniin, de son šaddá dihtomiellalažžan alddis ja iežas luonddus. Sierralágonvuodaid gudnejahttin lea oassi mánáidgárddi árvovuodas. Go mánát imaštallet daguid ja guottuid, go leat oktavuodas earáiguin, de dan vuodul sii ohppet reflekteeret kritihkalaččat iežaset hárrái servodaga oassin. Nubbi nuppi vuhtii váldin ja goabbatbealat ovttasdoaimman duhkorattadettiin ja áššiid oahpahaladettiin lea mánáid oahppahábmema eaktun. Go mii váldit vuostá mánáid gažaldagaid ja imaštallamiid ámmátetihkalaččat dohkálaš vugiin, de dan vuodul mánná beassá leat mielde váikkuheamen. Mánáid galgá doarjut ja neavvut daguid ja guottuid ektui. Oahppahábmema ja mielváikkuheami sáhtta oaidnit goabbatbealat proseassan. Daid bokte mánát sáhttet oazžut posiitiiva oktavuoda alcceseaset ja iežaset oahppanproseassa ektui. Sii sáhttet ovddidit gudnejahttima ja áddejumi earálágonvuoda ektui. Buot mánáin lea vuoigatvuohta dohkkehuvvot dakkárin go sii leat. Bargit galget veahkehit mánáid áddet ahte sin dagut sáhttet čuohcat earáide. Buot dagut eai leat dohkálaččat

2.1 Fuolaheapmi

Mánáidgárdi galgá ovttasbarggus ja ovttasrádiid ruovttuin deavdit mánáid fuolahán- ja duhkoraddandárbbuid, ja ovddidit oahppama ja oahppahábmema mánggabealat ovdáneami vuodđun.
(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 1. lađas, vuosstaš čuokkis)

Mánáin lea vuoigatvuohta fuolaheapmái ja sin galget váldit vuostá fuolahemiin. Mánáidgárddi bargiin lea ámmátetihka vuodul geatnegasvuohta doaibmat fuolalaččat buot mánáidgárddi mánáid ektui. Fuolahangeatnegasvuohta gáibida bargiid áicilit ja rahpasit oaidnit guđege máná erenoamášvuoda ja guđege dili ja joavkku erenoamášvuoda.

Fuolalaš gaskavuodas deattastuvvo áicilvuohta, lagašvuohta, nuppi dili ádden, ja máhttu ja dáhttu ovttasdoaimmat. Fuolaheapmi galgá vuhttot buot árgabeaivvi dilálašvuodain ja dat galgá vuhttot go mánát duhkoraddet ja ohppet, divššus, boradettiin ja mánáid gárvvohettiin. Fuolaheames lea árvu iešalddis. Fuolaheames lea lagaš oktavuoda bajásgeassimiin, dearvvašvuodain ja oadjebasvuodain, ja lea seammás dehálaš eaktu mánáid ovdáneapmái, oahppamii ja oahppahábmemii. Lea buorre fuolaheapmi addit mánáide iešguđetlágan hástalusaid ja saji miellagiddevaš doaimmaide. Mánáidgárdi galgá fállat mánáide birra, mas lea sadji illui, suohhtasiidda, luovvalasvuhtii ja dasa ahte beroštit searvevuodas. Buorre fuolahus nanne mánáid eavttuid ovddidit luohttevašvuoda alcces ja earáide, buriid gaskavuodaid ja návccaid dađistaga váldit ain stuorat ovddasvástádusa alddis ja searvevuodas.

Fuolaheapmi mánáidgárddis guoskkaha sihke bargiid ja máná gaskavuhtii ja dasa, ahte mánát fuolahit nubbi nuppis. Go

mii addit mánáide vejolašvuoda fuolahit ja váldit vuostá nuppi fuolaheami, de dan vuodul ovdána sosiála gelbbolašvuolta, ja nu ovddidit olles eallinagi oahppanperspektiivva.

Oahppahábmemeii gullá bajásgeassin, man proseassa olis ollesolbmot sihke jođihit ja bagadallet boahhte buolvva. Bajásgeassimiin ja oahppahábmemiin joatkit, rievdadit ja šiehtadallat árvvuid, norpmaid, jurdagiid ja báhkkodan- ja doaimbavugiid. Bargit galget bagadallat mánáid go vai mánát ohppet servodaga norpmaid ja sosiála gáibádusaid iežaset láhttenvuogi ektui. Mánát fertejit oazžut veahki áddet makkár rámmat leat dohkálaččat earáiguin ovtastallamis. Bajásgeassin ja oahppahábmemeii ferte čađahuvvot lagaš áddejumiin ja ovttasbarggus mánáid ruovttuiguin. Mánáidgárddi bargit galget máhttit ákkastallat oainnuideaset bajásgeassimii ja oahppahábmemeii gullevaš árvvuid hárrái, sihke alcceaset ja váhnemiidda.

Mánáidgárddis olbmot doibmet mánggabealat gaskavuodain. Fuolaheapmi lea lotnolas ovttasdoaimman. Mánáid galgá váldit vuostá fuolahemiin. Dat eaktuda ahte bargit leat dihtomielalaččat ovddasvástádusas ja leat áicilat ja beroštit juohke máná loaktimis ja ovdáneamis.

Bargiin lea erenoamáš ovddasvástádus das ahte mánát, geat vásihit fuollameahtunvuoda ruovttus, besset vásihit oadjebasvuoda ja stádisvuoda mánáidgárddis. Mánáidgárdi ja mánáidsuojalus galget ovttasbargat nu ahte dat mánát ožžot buori fáldaga, vrd. 5. kap.

Oahppahábmemeii galgá čađahuvvot mánáidgárddi árvvuoddu mielde ja mánát galget dan vuodul beassat aktiivvalaččat searvat demokrátalaš servodahkii. Mánát galget sihke heivehit iežaset ja sin galgá movttiidahttit leat kritihkalaččat norpmaid ja sierralágan váikkuhanvugiid hárrái.

2.2 Duhkoraddan

Mánáidgárdi galgá ovttasbarggus ja ovttasráđiid ruovttuin deavdit mánáid fuolahen- ja duhkoraddandárbbuid, ja ovddidit oahppama ja oahppahábmemeii mánggabealat ovdáneami vuodđun.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 1. lađas, vuosstaš čuokkis)

Mánáidgárdi galgá addit mánáide stoahkanvejolašvuoda, eallinilu ja ávkkálaš vásihusaid ja doaimmaid.

(Mánáidgárdelága § 2 Mánáidgárddi sisdoallu, 2. lađas)

Duhkoraddamis galgá leat guovddáš sajádat mánáid eallimis mánáidgárddis. Duhkoraddamis lea iešárvu ja dat lea mánáidkultuvrra mávssolaš oassi. Duhkoraddan lea dábálaš olmmošlaš albmoneapmi, mas mánáin lea alla gelbbolašvuolta ja beroštupmi. Dat lea dehálaš eallin- ja oahppanhápmi, man bokte mánát sáhttet báhkkodit.

Duhkoraddamis leat ollu báhkkodanvuogit ja dainna sáhtta ovddidit áddejumiin ja ustivuoda geahčakeahtta ahká ja gielalaš ja kultuvrralaš sierraláganvuodaide. Duhkoraddansearvevuodas vuodđuduvvo mánáid ustivuolta. Go mánát besset searvat duhkoraddamii ja ožžot ustibiid, de sii dan vuodul loktet ja nu šaddá mánáidgárddis orrun sidjiide ulbmillažžan. Earáiguin ovtastallama vuodul mánát ohppet ja ožžot sosiála gelbbolašvuoda. Nuppi bealis sáhtta fámostallan ja hilgun duhkorattadettiin eastadit ustivuoda ja buriid oktavuodaide.

Mánát ohppet ja ovddidit mánggadáfot gelbbolašvuoda duhkorattadettiinaset. Go mánát duhkoraddet rollaiguin, de sii mannet iežaset jurddamáilbmái, gehččet áššiid earáid oaidninsajis ja hábmejit jurdagiid ja dovdduid. Go mánát dutket birrasa ja ságastallet máilmmi ja dan albmonemiid birra, de sii háhket máhtu ja dieđuid mángga suorggis. Go mánát duhkoraddet fysihkalaš máilmmis sihke olgun ja siste, sii diđoštít áššiid ja meannudit vásáhusaid.

Duhkoraddan lea mánáidkultuvrra oassi ja das vuohttá áššiid mánáid bajásšaddanbirrasis ja servodagas oppalaččat. Duhkoraddamis mánáidkultuvrra árbevierut sirdásit boarrásut mánáin nuorabuidda. Duhkoraddan, estehtalaš doaimmat, leaikkastallan ja luovvalasvuohhta leat lávgalagaid. Unnoraččaid duhkoraddan lea nannosit čadnon mánáid earenoamáš hervošeapmái. Nuoramus mánáid hearvvadahkan vuolgá vuosttažettiin rupmašis ja dat ovdána čielgasit go mánát ovttastallet. Mánáid duhkoraddama vuodđun lea sin sáhkkiivuohhta, attáldagat ja eavttut.

Olgun duhkoraddan ja doaibman lea mánáidkultuvrra mávssolaš oassi, mas galgá doalahit, geahčakeahttá geográfalaš ja dálkkádatlaš diliide. Mánát berrejit oazžut impulssaid ja movtta duhkoraddamii vásáhusaid bokte, maid ožžot lagašbirrasis.

Mánáidgárdi galgá fysihkalaččat ja organiseremiin lámhčit dili molsašuddi duhkoraddanvejolašvuodaide. Mánáidgárddi sisdoallu berre movttiidahttit miellagovahallamii, ráhkadanmoktii ja movttegis, aktiiva doaibmamii. Bargit galget leat mánáid olámuttos ja doarjut, movttiidahttit ja hástalit sin duhkorattadettiin. Dan vuodul buot mánát sáhttet oazžut buriid vásáhusaid ja dovdat, ahte sii nagodit doaibmat ja duhkoraddat eará mánáiguin. Mánát, geat eai searvva duhkoraddamii, hilggohallet dahje bilidit earáid duhkoraddama, galget čuovvoluvvot sierra.

2.3 Oahppan

Mánát galget beassat illudit ráhkadeames, imaštallamis ja birrasa dutkamis. Sii galget oahppat fuolahit alddiineaset, nubbi nuppis ja luonddus. Mánát galget ovddidit vuodđomáhtu ja –gálggaid. Sis lea vuoigatvuohhta leat mielde váikkuheamen agiset ja eavttuideaset vuodul.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 2. lađas)

Mánáidgárdi galgá nannet mánáid sáhkkiivuoda, luovvalasvuoda ja diehtoáŋgirvuoda ja bidjat hástalusaid mat leat heivehuvvon mánáid beroštumiide, máhttui ja čehppodahkii.

(Mánáidgárdelága § 2 Mánáidgárddi sisdoallu, 5. lađas)

Mánáidgárdi galgá nannet mánáid sáhkkiivuoda, luovvalasvuoda, diehtoáŋgirvuoda ja oahppanmovtta ja addit buori vuodu eallinagi oahppamii ja oahppahábmemii. Mánát ohppet go beaivválaččat ovttastallet earáiguin ja birrasiin, ja oahppan lea lagaš oktavuodas duhkoraddamiin, fuolahemiin ja oahppahábmemiin. Mánát sáhttet oahppat buot dan bokte, maid sii vásihit iešguđet surggiin. Go mánát imaštallet, de galgá hástalit sin diđoštít áššiid, nu ahte mánáidgárdái šaddá aktiiva ja ovdánahtti oahppanbiras. Mánáid iežaset beroštumit ja

jearaldagat galget leat mánáidgárddi oahppanproseassaid ja fáttáid vuodđun. Dat mo bargit vástidit go mánát báhkkođit gorudiin, gielain, dovdduiguin ja sosiála oktavuodáiguin, váikkuha mánáid oahppamii. Ustitvuohhta ja dilálašvuodaid láchčn buriid oktavuodaid várás mánáidgárddis lea eaktun buori oahppamii ja dasa ahte mánát besset vásihit ilu ja ođđa áššiid nákcema.

Dat, ahte mánát ohppet iežaset ja earáid birra, ovttasdoaimmama birra ja iežaset birastahtti fysihkalaš máilmmi birra, leat proseassat, mat addet oaivila mánáid eallimii. Mánáidgárddi galgá nannet mánáid oahppama formála ja eahpeformála oahppandiliin. Formála diliid plánejit ja jodihit bargit. Eahpeformála oahppandilit laktásit dábálaš doaimmaide, dás ja dál -diliide, duhkoraddamii, bajásgeassimii ja eará ovttasdoaimmamii. Ii leat ulbmillaš earuhit čavga formála ja eahpeformála oahppandiliid. Goappásge lea pedagogalaš ulbmil. Čieža fágasuorggi galget čadnot sihke formála ja eahpeformála oahppandiliide.

Mánáidgárddi bargiin galgá leat aktiivvalaš oktavuohhta mánáid oahppanproseassaide. Muhtin mánát ohcalit čadat ieža oahppandilálašvuodáide. Sii dutket birrasa ja geahččaladdet, ohcet ođđa hástalusaid ja jearahit bargiin go imaštallet juoidá. Sii báhkkođit sáhkkiivuodáset ja diehtoáŋgirvuodáset. Muhtin mánát eai ohcal nu áŋgirit ođđa dilálašvuodáide, eaige nuge báhkkođit beroštumiideaset. Bargit galget juogadit dieđuideaset, čájehit beroštumi ja hutkáivuodá ja dan láchkai boktit daid mánáid beroštumi. Go bargit váldet álgaga mánáid beroštumiin, de sii sáhttet jearrat jearaldagaid ja ovttas ohcat vástádusaid, mat duhtadit mánáid. Áigeuovdilis ja relevánta dieđuid gaskkusteamii vuodul bohciidit ođđa jearaldat ja diđošteami.

Oahppamii váikkuha dat, makkár kvaliteahhta mánáid ja bargiid ovttasdoaimmamis lea. Bargit galget vuoruhit vuogi, mas sii dohkkehit ja nannejit mánáid oahppama. Sii sáhttet ovddidit oahppama doarjumiin ja hástalemiin, iešguđetlágan vásáhusaiguin, máhtuin ja ávdnasiiguin. Dat maid unnin vásiha, váikkuha iešgovvii. Danin bargiid doaimmat ja guottut leat ereliigán mávssolaččat mánáid oahppanvásáhusaid oktavuodas.

2.4 Sosiála gelbbolašvuohhta

Mánáidgárddi galgá váldit vuostá mánáid luohhtámušain ja gudnejahttimiin, ja dohkkehit mánnávuodá iešárvvu. Dat galgá bargat dan ovdii, ahte mánát loktet ja illudit duhkoraddamis ja oahppamis, ja dat galgá leat hástaleaddji ja oadjebas báiki, mas mánát vásihit searvevuodá ja ustivuodá. Mánáidgárddis galget ovddidit demokratiija ja dásseárvvu ja vuosttildit buotlágan vealaheami.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 3. lađas)

Mánáidgárddi galgá gaskkustit árvvuid ja kultuvrra, addit saji mánáid iežaset kulturásaheapmái ja váikkuhit dasa ahte buot mánát besset vásihit ilu ja lihkestuvvama sosiála ja kultuvrralaš searvevuodas.

(Mánáidgárdelága § 2 Mánáidgárddi sisdoallu, 4. lađas)

Go mánát unnin jo ovtastallet seammá ahkásaččaiguin, de dat váikkuha mánáid ovttasdoaimmandáidduide. Mánáidgárddi leage mávssolaš báiki sosiála ovdáneapmái, oahppamii ja ustivuodaid ásaheapmái. Buot mánáidgárddi mánát, geahčakeahhtá ahkái,

sohkabeallái, čearddalaš duogázii ja doaibmadássái, galget oažžut ovttárvosaš vejolašvuodaid searvat ulbmillaš doaimmaide ovttas seammaahkásaččaiguin. Mánáidgárddi oahppahábmema ulbmil lea ovddidit iešheanalašvuoda ja oadjebasvuoda iežas hárrái oktagassan ja iežas persovnnalaš ja kultuvrralaš identitehta hárrái.

Sosiála gelbbolašvuoha mearkkaša, ahte nagoda ovttasdoaimmat positiivvalaččat earáiguin iešguđet diliin. Dán gelbbolašvuoda mánát báhkkođit ja háhket go sii doibmet ovttas guđet guimmiideasetguin ja ollesolbmiguin. Dat váikkuha mánáid návccaide álggahit ja doalahit ustivvuoda. Sosiála diliid ja proseassaid ádden ja sosiála čehppodat eaktuda, ahte mánná lea vásihan searvevuoda ja lea leamaš dan oassin. Sosiála gelbbolašvuoha ovddiduvvo dađistaga daguid ja vásáhusaid vuodul. Dat dáhpáhuvo buot dilálašvuodain beaivvi áigge. Buot mánát berrejit beassat vásihit iešguđetlágan ovttasdoaimmandilálašvuodaid. Mánáidgárddi árgabeaivvis berrejit leat buorit dovddolaš vásáhusat guovddázis. Illu, leaikkastallan ja estehtalaš vásáhusat berrejit leat mihtilmasat mánáid vásáhusaide mánáidgárddis. Fuolaheames, duhkoraddamis ja oahppamis mánáid sosiála gelbbolašvuoha sihke báhkkođuvvo ja nannejuvvo, go mánát nagodit áddet earáid dilálašvuoda ja čájehit empatiija. Mánát sáhttet unnin juo čájehit ahte sii beroštit guhtet guimmiineaset, čovdet riidduid ja áddejit earáid dili. Sii beroštit ja fuolahit nuppiin. Dan sii dahket sihke rumašlaš ja gielalaš daguid bokte. Sii galget beassat hárbhallat mo sii ieža sáhttet leat mielde ovddideamen positiiva ovttastallanvugiid. Mánáidgárdái galgá leat mihtilmas, ahte mánát besset vásihit iešárvvu ja ođđa áššiid hálddašeami, duhkoraddat eará seammaahkásaš mánáiguin ja dovdat gullevašvuoda positiiva searvevuhtii.

Mánáidgárdi galgá váikkuhit dasa, ahte mánát ovddidit oadjebasvuoda ja čavlli iežaset gullevašvuoda hárrái ja gudnejahttima earáid kultuvrralaš árvvuid ja ovdanbuktimiid hárrái. Mánát hástalluvvojit ovttastallama bokte hálddašit dássádaga, mii lea iežas iešárvvu deattuheami ja earáid dárbbuid oaidnima gaskkas. Sosiála gelbbolašvuoha lea hui dehálaš vai eastadit heajos láhttema, nu go mat vealaheami ja givssideami. Mánáidgárddis lea servodatovddasvástádus árra dásis juo eastadit dákkár láhttema.

Mánáidgárdi galgá čađat doarjut ja ovddidit ovttaskas mánáid ja mánnájoavkku sosiála čehppodaga. Bargit leat rollamodeallat ja váikkuhit iežaset láhttemiin dasa, ahte mánát ovddidit sosiála čehppodaga. Bargit fertejit leat aktiivvalaččat ja doaibmat čielgasit, vai šaddá liekkus ja ovttastahtti sosiála biras. Dat, ahte olbmuid oktavuodain vuhtto dohkkeheapmi ja veahkkáivuoha, ovddida sosiála gelbbolašvuoda.

2.5 Gielalaš gelbbolašvuoha

Unnivuohta lea mávssolaš áigodat giela vuodđoovddideapmái. Ovttasdoaimman rumašgiela ja duhkoraddama bokte ja jienaiguin duhkoraddamiin lea mávssolaš oassi unnoračča vuogis lahkoni eará olbmuid. Dat ahte ollesolmmoš gullá, oaidná ja nanne dan, maid mánná ovdanbuktá ja seammás sániiguin muitala, maid lea vásihan, lea erenoamáš mávssolaš hállangiela viidásut ovdáneapmái. Giella lea persovnnalaš ja ovddida identitehta, ja lea lagaš oktavuodas dovdduiguin. Eatnigiella lea mávssolaš iežas identitehta vásiheapmái ja ođđa áššiid hálddašeapmái ollu surggiin. Bures ovdánan eatnigiella lea giella

viidasut ovdáneami vuodđoeaktu, maiddái go lea sáhka čálagielas ja lohkanipmárdusas.

Mánáidgárdi galgá fuolahit das, ahte buot mánát besset mánggalágan positiiva vugiiguin vásihit giela gulahallan- ja jurddašanreaidun ja gaskaoapmin, mainna báhkkoedit jurdagiiddiset ja dovdduideaset. Buot mánát galget oazžut rikkis ja mánggabealat giellabirrasa mánáidgárddis. Muhtun mánáid giella ovdána njoazibut dahje leat giellaváttisvuodát. Sii galget oazžut buori veahki árrat.

Oktasaš vásáhusaid ja doaimmaid bokte mánát ožžot erenoamáš vejolašvuodaid gulahallat guđet guimmiideasetguin. Go mánát doibmet ovttas, lea mávssolaš ahte sii áddehallet. Mánáid gaskasaš gulahallamis lea eanet miellagovahallan ja luovvalasvuohka, go ollesolbmuiguin gulahallamis. Rupmaša, lihkađeami ja sániid lotnolas geavaheapmi doarju hállangiela ovdáneami. Duhkorattadettiineaset mánát hállet dávjá mánggabealagit ja mohkkájit.

Ollu mánáin lea eará eatnigiella go dárogiella ja sii ohppet dárogiella nuppi giellan mánáidgárddis. Lea mávssolaš, ahte mánáid áddejit ja ahte sii besset ovdanbuktit jurdagiiddiset. Mánáidgárdi galgá movttiidahttit máná geavahit eatnigiella ja seammás aktiivvalaččat ovddidit máná dárogielčehppodaga.

Bargit leat mávssolaš giellaovdagovat. Ságastallamat, jitnosit lohkan ja iešguđetlágan doaimmat, mat leat čilgejuvvon gulahallama, giela ja teavstta fágasuorggi oktavuodas, leat dehálaš oasit mánáidgárddi sisdoalus.

2.6 Mánáidgárdi kulturbáikin

Mánáidgárdi galgá gaskkustit árvvuid ja kultuvrra, addit saji mánáid iežaset kulturásaheapmái ja váikkuhit dasa ahte buot mánát besset vásihit ilu ja lihkostuvvama sosiála ja kultuvrralaš searvevuodas. (Mánáidgárdelága § 2 Mánáidgárddi sisdoallu, 4. lađas)

Kultuvra áddejuvvo dás dáiddan ja estetihkkan, oktasaš láhttenminsttarin, máhttun, árvun, guoddun, vásáhusan ja báhkkođanvuohkin. Kultuvrras lea sáhka árbbi ja árbevieruid birra, das ahte ráhkadit juoidá ja dahkat eallin, ođasin ja áigeguovdilin. Kultuvra ovdána árbevieru ja ođasmahttima gealdagasas. Sihke báikkálaš ja nátionála kulturárvvut, dakkárin go dat vuhttojit mánáid bajásšaddanbirrasis, galget ovddastuvvot mánáidgárddi doaimmain.

Mánáidgárddis lea mávssolaš rolla báikin, gos ovddidit kultuvrralaš identitehta. Mánáidgárdái galgá leat mihtilmas, ahte doppe lotnolasat gaskkustit ja addet saji mánáid iežaset doaimmaide. Mánáidgárdi galgá leat gearggus vuostáiváldit jurdagiid báikkálaš birrasis, guovllu- ja riikkadásis ja olles máilmmis.

Mánáidkultuvra áddejuvvo kultuvran, mii lea mánáin, mánáiguin ja mánáide. Mánát servet kultuvrii ja ásahtit iežaset kultuvrra. Mánát ásahtit ieža ođđasit ja ođasmahttet kultuvrra, go sii leat ovttas guđet guimmiideasetguin, ollesolbmuiguin ja kultuvrralaš deaivvademiin, maid sii vásihit earáiguin, eará dilálašvuodain. Mánát dulkojit iežaset vásáhusaid ja ráhkadit daidda oaivila go sii duhkoraddet ja ovdanbuktet dan, mii sin mielas jorrá. Mánáid iežaset kultuvrraráhkadeapmi ja duhkoraddan ovddida gulahallama kultuvrraid gaskkas. Mánát galget oazžut vejolašvuoda báhkkoedit mánggaid «gielaid»

bokte ja ovttahttit daid duhkoraddansearvevuodain iešguđetlágan estehtalaš báhkkodemiiguin. Dálá mediaservodagas mánát ožžot mánggalágan vásáhusaid. Sii fertejit oazžut veahki bargat vásáhusaideasetguin ja jurddašit ja ordnet dieđuid.

Norgga ássiid dovdomearkan lea gielalaš, kultuvrralaš ja oskku girjáivuohta, mii lea riggodahkan ja givrodahkan mánáidgárddi searvevuhtii. Mánáidgárdi galgá láchit dilálašvuodaid dásseárvosaš gulahallamii ja ovttasdoaimmamii iešguđetge joavkkuid gaskka. Mánát, geat gullet sámi álgoálbmogii, nationála unnitloguide ja čearddalaš unnitlogukultuvrraide, fertejit oazžut doarjaga ovdánahttit goappáge kultuvrii gullelašvuoda. Go mánát deaivvadit iešguđetge kultuvrraiguin ja árbevieruiguin, de sii dan vuodul hárvjaniid gudnejahttimiin ovtastallat iešguđet čearddalaš joavkkuiguin. Dihtomielašvuoda iežas kulturárbbis ja searvan earáid kultuvrraide galgá váikkuhit dasa, ahte mánát sáhttet áddet ja oaidnit ássi earáid oaidninsajis.

Bargit galget leat čielga ovdagovat ja leat dihtomielaščat iežaset kultuvrrain ja árvovuoduin. Mánáidgárddi bajásgeassinmandáhta eaktuda, ahte bargit dovddastit iežaset rolla, mas sii doibmet kultuvrralaš gaskkusteaddjin iežaset láhttenvugiid bokte. Bargit berrejit leat gergosat suokkardallat iežaset guottuid ja daguid.

Mánáidgárdi berre searvat lagašbirrasa kultuvrii ja deaivvadit lagaš birrasa ásahusaiguin, organisašuvnnaiguin ja ovttaskas olbmuiguin. Boarrásut buolvvat sáhttet juogadit ja addit dehálaš gelbbolašvuoda mánáidgárddi mánáide ja bargiide. Bargit berrejit gaskkustit árbevieruid, mat ovddidit gullelašvuoda girjjiid, girjjálašvuoda, lávluma ja musihka ja luovvalas doaimmaid bokte.

3. KAPIHTAL

Fágasuorggit

Mánát galget beassat illudit ráhkadeames, imaštallamis ja birrasa dutkamis. Sii galget oahppat fuolahit alddiineaset, nubbi nuppis ja luonddus. Mánát galget ovddidit vuodđomáhtu ja -gálggaid.

(Mánáidgárdelága § 1 Ulbmilat, 2. lađas)

Mánáidgárdi galgá gaskkustit árvvuid ja kultuvrra, addit saji mánáid iežaset kulturásaheapmái ja váikkuhit dasa ahte buot mánát besset vásihit ilu ja lihkostuvvama sosiála ja kultuvrralaš searvevuodas.

(Mánáidgárdelága § 2 Mánáidgárddi sisdoallu, 4. lađas)

Juohke fágasuorgi fátmasta viiddis oahppansuorggi. Fágasurvggiid sáhtta hárvge geahčadit áibbas sierralagaid. Dávja bargat mánggain survggiin seamma fáddábarggus beaivválaš doaimmain ja lagašbirrasis jođedettiin. Sosiála ovttasdoaimmamis, go mánát duhkoraddet ja buđaldit dábálaš doaimmaiguin, bohciidit dávja fáhkka gulahallamat, mat čatnasit fágasurvggiide. Dat, ahte mánát ožžot mánggabealat, oktasaš vásáhusaid ja ohppet mángga suorggi ássiid, dárbbasuvvo maid vai sii sáhttet duhkoraddat ja doaimmat bures ovttas.

Juohke fágasuorgái leat hábmejuvvon juksosat, maid mielde ovddidit mánáid ovdáneami ja oahppama, ja mat aiddostahttet bargiid ovddasvástádusa. Juksosat čujuhit mánáid vásáhusaide ja oahppamii, ja leat hábmejuvvon proseassajuvsusin. Oahpposurggiin ja bargovugiiguin dat mánát galgetge oahpásmuvvat. Bargu fágasurggiin galgá heivehuvvot mánáid ahká, beroštumiide, mánnájoavkku čoahkkádussii ja eará eavttuide. Oahpposisdoallu, bargovuogit, dárbašat ja organiseren seahká láchččojuvvot mánáid iešguđetlágan dárbbuide. Buohkat galget ovttavewardásaččat oažžut vejolašvuodaid dustet hástalusaid, mat leat heivehuvvon sin ovdáneami dássái. Muhtun mánát dárbašit earenoamášpedagogalaš veahki, vrd. 5. kap.

Ovttaskas mánáidgárddis mearriduvvo mo fágasurggiid heivehit ovttaskas máná ja joavkku beroštumiid mielde ja báikkálaš servodaga mielde, ja dan galgá čállit mánáidgárddi jahkeplánii. Das galgá maid čálmustahttit progesuvvna.

3.1 Gulahallan, giella ja teaksta

Árra ja buorre giellamovttiidahttin lea dehálaš oassi mánáidgárddi sisdoalus. Gulahallan dáhpáhuvvá lotnolasat go vuostáiváldá ja dulko daid dieđuid, maid oažžu ja go ieš ovddida juoga man nu oaivila. Sihke hállan ja gulahallan hállama haga lea dehálaš buori njálmmálaš giela ovdánahttimii. Lea ereliiggán dehálaš oažžut ollu ja mánggalágan vásáhusaid, vai áddegoahká doahpágiid. Ságastallan vásáhusaid, jurdagiid ja dovdduid birra dárbbášuvvo rikkis gielladáiddu ovddideapmái. Teaksta mearkkaša dán oktavuodas sihke čálalaš ja njálmmálaš muitalusaid, poesijja, divttaid, riimmaid, hoahkamiid ja lávlagiid. Dehálaš oasit kultuvrralaš gaskkusteamis čatnasit gulahallamii, gillii ja tekstii.

Go barget gulahallamiin, gielain ja teavsttain, de mánáidgárddis galget veahkehit mánáid:

- guldalit, dárkut ja vástidit ovtastaladettiin eará mánáiguin ja ollesolbmuiguin
- ovddidit doabaáddejumi ja geavahit valjis sátneriggodaga
- geavahit giela dovdduid, sávaldagaid ja vásáhusaid ovdanbuktimii, riidduid čoavdimii ja buriid gaskavuodaid ásaheapmái duhkorattadettiin ja eará láchkai ovtastaladettiin
- oažžut positiiva gaskavuodá teavsttaide ja govaide, mat leat estehtalaš vásáhusaid ja máhtu gáldun, ságastallamiid gáldun ja miellagovahallamiid ja ođđa ráhkadeami inspirašuvdnan
- guldalit giela jienaid ja ritmma ja hárvánit govvošiid, nugo mat loguide ja bustávaide
- oahpásmuvvat girjiide, lávlagiid, govaide, mediaide jna.

Dáid ulbmiliid ovddideami oktavuodas bargit fertejit

- leat dihtomielalaččat iežaset ovdagovvarollas dan hárrái, mo guldalit, vástidit positiivvalaččat ja makkár rumašgiela, hállangiela ja teakstageavaheami geavahit
- ovddidit luohhtámuša mánáid gaskkas, ja mánáid ja ollesolbmuid gaskkas, nu ahte mánát dovdet ilu gulahallamis ja geavahit oadjebasat iešguđetlágan giella- ja teakstahámiid beaivválaš dilis
- láchit dilálašvuodaid miellagiddevaš vásáhusaide, ja ordnet áiggi ja saji hállamii ja gulahallamii hállama haga beaivválaš doaimmain, duhkoraddamis ja lágiduvvon dilálašvuodain

- ásahit giellamovvttiidahtti birrasa buot mánáide ja movvttiidahttit sin guldalit, hállat ja duhkoraddat jienain, riimmain, ritmmain ja miellagovahallamiin giela ja lávluma bokte
- Čájehit áddejumi mánáid eatnigiela mearkkašupmái
- movvttiidahttit mánáid, geain lea guovtte- dahje mángggagielat duogáš, leat gielalaččat aktiivvalaččat ja seammás veahkehit sin oažžut buriid vásáhusaid, mat nannejit sin dárogiela doabaáddejumi ja sátneriggodaga
- doarjut mánáid, geain leat sierralágan gulahallanválttisvuodát, geat eai leat gielalaččat aktiivvalaččat dahje geain lea njoazes giellaovdáneapmi
- diktit mánáid oaidnit govvosiid, nugo bustávaid ja loguid beaivválaš oktavuodain, ja doarjut mánáid go sii geahččaladdagohtet loguiguin, sirremiin, lohkamiin, stoahkančállimiin dahje teavsttaid sánuhemiin.
- ásahit birrasa, mas mánát ja ollesolbmot beaivválaččat vásihit gelddolašvuoda ja ilu jitnosit lohkamis, muitaleames, lávlumis ja ságastallamis, ja leat dihtomielalaččat dan hárrái, makkár etihkalaš, estehtalaš ja kultuvrralaš árvvuid gaskkustit.

3.2 Rumaš, lihkadeapmi ja dearvvašvuolta

Unnorážžan mánát ovddidit vuodđomotorihka, rumašhálddašeami, fysihkalaš iešvuodaid, dábiid ja áddejumi das, mo sáhttá fuolahit dearvvašvuodas ja eallinkvalitehtas. Mánát leat rumašlaččat aktiivvalaččat ja sii báhkkođit ollu rupmašiin. Rumašlaš aktivitehta bokte mánát ohppet dovdat máilmmi ja iežaset. Áiccuid ja lihkadeami bokte mánát háhket vásáhusaid, čehppodaga ja máhtu mángga suorggis. Mánáid oktavuolta eará mánáide álggahuvvo dávjá rumašlaš signálaid ja doaimmaid bokte. Dat váikkuha sosiála gelbbolašvuoda ovddideapmái. Mánggabealat borramušat ja vuogas lotnolasvuolta doaimmaid ja vuoiŋgasteami gaskka mearkkaša ollu dearvvaš rupmaša ovdánahttimii. Mánggabealat fysihkalaš doaimmat sihke siste ja olgun leat hui dehálaččat motorihkalaš čehppodaga ja rumašhálddašeami ovddideapmái. Luonddu ja lagašbirrasa aktiivvalaš geavaheapmi addá ollu vejolašvuodaid.

Rumašlaš barggu, lihkadeami ja dearvvašvuoda bokte mánáidgárddis galget ovddidit, ahte mánát

- ožžot posiitiiva iešáddejumi rumašlaš nákcema bokte
- ožžot buriid vásáhusaid molsašuddi ja mánggalágan lihkademiid ja hástalusaid bokte
- ovdánahttet viidáseappot iežaset rumašhálddašeami, roavvamotorihka ja fiinnamotorihka, ritmma ja motorihkalaš hearkivuoda
- ožžot buriid vásáhusaid olgodaddamis ja olgodoaimmain iešguđet jagiáiggiid
- liikogohtet leat luonddus dutkamin birrasa ja ohcamin rumašlaš hástalusaid ja áddejit mo geavahit ja seammás seailuhit birrasa ja luonddu
- ovddidit áddejumi ja árvvus atnet iežaset ja earáid rupmaša ja áddejit, ahte mii buohkat leat sierraláganat
- ožžot gelbbolašvuoda olbmo rupmaša birra ja áddejumi das makkár mearkkašupmi buriin vieruin ja buori biebmodoalus lea.

Dáid ulbmiliid ovddidettiin bargit fertejit

- lágídit árgabeaivái vuohkkasit vurrolagaid ráfálaš bottuid, doaimmaid ja borademiid, ja bargat dan ovdii ahte mánát ohppet buriid dábiid, guottuid ja máhtu biebmодоalu, čorgatvuođa ja vuoingasteami hárrái.
- plánet bures ja geabbilit heivehit ja ávkin atnit fysihkalaš birrasa, ja árvvoštallat mo lagašbiras sáhttá dievasmahttit mánáidgárddi areálaid iešguđet jagiáiggiid
- fuolahit ahte mánáidgárddi rumaš- ja lihkadankultuvrras váldet vuhtii mánáid kultuvrralaš gullevašvuođa girjáivuođa, ja váldet vuhtii kultuvrralaš erohusaid das makkár oaidnu iešguđet kultuvrras lea rupmašii
- láchit ja movttiidahttit oadjebas ja hástaleaddji rumašlaš duhkoraddamii ja doaimmaide buohkaide, geahčakeahtta sohkaheallái ja rumašlaš, psyhkalaš ja sosiála eavttuide.
- áddet, movttiidahttit ja nannet mánáid áicomotorihkalaš ja rumašlaš duhkoraddamiid ja movttiidahttit mánáid ohcat fysihkalaš hástalusaid ja geahččaladdat iežaset rumašlaš vejolašvuođaid
- čuovvolit mánáid go duhkoraddagohtet ja fállat duhkoraddama ja speallama, main mánát leat fysihkalaččat aktiivvalaččat ja vásihit ilu nákcemis ja searvevuođa vásiheames
- láchit vejolašvuođaid rumašlaš duhkoraddamii ja doaimmaide, main maiddá njeidet árbevirolaš sohkaheallinstariid, vai nieiddat ja bártnit sáhttet dásseárvosaččat searvat buotlágan doaimmaide
- áimmahuššat mánáid dearvvašvuođa ja oadjebasvuođa ja sáhttit fállat heahteveahki

3.3 Dáidda, kultuvra ja luovvalasvuohhta

Mánáidgárddi ferte addit mánáide vejolašvuođa vásihit dáidaga ja kultuvrra, ja ieža báhkodit estehtalaččat. Go ovttas vásihit kultuvrra dahje ráhkadit juoidá ovttas, de dat ovddida oktiigullevašvuođa. Mánát ásahit iežaset kultuvrra iežaset vásáhusaid vuodul. Rikkis dáiddalaš, kultuvrralaš ja estehtalaš vásáhusaid vuodul mánát ožžot buriid vejolašvuođaid áicat, vásihit, geahččaladdat, ieža ráhkadit, jurddašit ja gulahallat. Fágasuorgi fátmasta báhkodanhámiid nugo mat govvaáidaga ja dáiddaduoji, musihka, dánsuma, drámá, giela, girjjálašvuođa, filmma, arkitektuvrra ja hábmema. Dáidda- ja kulturgaskkusteapmi oahpásmahtta mánáid kultuvrralaš báhkodanhámiide ja addá sidjiide gullevašvuođa dovddu dasa.

Go barget dáidagiin, kultuvrrain ja luovvalasvuođain de mánáidgárddis galget bargat dan ovdii ahte mánát

- ohppet várvešin, guldalit ja báhkodit, go mángga láchkai deaivvadit kultuvrrain, dáidagiin ja estetihkain ja suokkardallet daid hárrái
- nannejit kultuvrralaš identitehtaset ja persovnnalaš hámadagaset
- geavahit miellagovahallama, hutkás jurddašeami ja hábmenmovtta
- ovddidit návccaideaset meannudit ja muitalit iežaset vásáhusaid ja ovddidit mánggalágan báhkodemiid hábmendoaimma bokte

- ovddidit vuodđomáhtu veahkkeneavvuid, teknihka ja hámi birra, vai nagodit báhkodit estehtalaččat govalaš gielain, musihkain, lávlumiin, dánsumiin ja drámáin
- vásihit ahte dáidaga, kultuvrra ja estetihka vuodul oazžut lagašvuoda ja áddejumi.

Daid ulbmiliid ovddidettiin bargit fertejit

- láchit doarvái saji sihke doaimmaide, maid ollesolmmoš láide ja doaimmaide, maid mánát stivrejit, maid olis ovddidit ja vásihit estehtalaš vásáhus- ja báhkodanhámiid
- leat dihtomielalaččat dáidaga, kultuvrra ja mánáid duhkoraddama gaskavuoda hárrái
- fuolahit ahte mánáid olámuttos leat beaivválaččat girjjit, govat, čuojanasat, gárvodallanbiktasat ja doarvái iešguđetlágan ávdnasat ja bargoneavvut hábmendoaimmaide
- guldalit ja leat áicil mánáid kultuvrralaš hámádagaid ektui, dohkkehit sin báhkodanhámiid ja movttiidahttit guorahallat estehtalaš surggiid ain eanet
- movttiidahttit mánáid báhkodit ja addit sidjiide vejolašvuoda fuomášit makkár báhkodanvuogit sidjiide heivejit
- fuolahit ahte fysihkalaš birrasis ja sisdoalus lea estehtalaš dássi
- movttiidahttit ja arvosmahttit mánáid fuomášit estehtalaš albmonemiid ja detáljaid luondus ja fysihkalaš birrasis ja arkitektuvrraid, govaid, teavsttaid, musihka ja lihkaideami dáiddalaš báhkodanvugiin
- fuolahit ahte mánát besset vásihit báikkálaš, nátionála ja riikkaidgaskasaš dáiddalaš ja kultuvrralaš hámádagaid ja ahte sii besset deaivvadit dáiddáriiguin
- addit mánáide vejolašvuoda oahpásmuvvat báikkálaš árbevieruiguin, mat laktásit ássanbirrasii, huksemii ja duodjái, kultureanadahkii ja kulturmuittuide.

3.4 Luondu, biras ja teknihkka

Luondus oazžu ollu iešguđetlágan vásáhusaid buot jagiáiggiid ja sierralágan dálkkiin. Luondus vásihit čábbodaga ja dat movttiidahtta estehtalaš hábmemii. Dán fágasuorggi vehkiin mánát galget oahpásmuvvet šattuide ja elliide, eanadagaide, jagiáiggiide ja dálkkiide, ja áddegohtet daid. Ulbmil lea ahte mánát áddegohtet makkár mearkkašupmi lea nana guoddevaš ovdáneamis. Dasa gullá ráhkisvuolta lundui, áddejupmi luonddu ovttasdoaimmamis ja olbmo ja luonddu gaskavuodas.

Bargadettiinaset luondduin, birrasiin ja teknihkain, mánáidgárddis galget fuolahit, ahte mánát

- vásihit luonddu ja imaštallet luonddu girjái vuoda
- vásihit ilu go johtet luondus ja ožžot vuodđomáhtu luondus, birasgáhttemis ja luondduin ovttasdoaimmamis
- ožžot vásáhusaid ja máhtu elliid ja šattuid birra ja daid gaskasaš sorjavašvuodas ja mearkkašumis biebmobuvttadeapmái
- ohppet dárkut, imaštallat, geahččaladdat, systematiseret, čilget ja ságastallat fysihkalaš máilmmi albmonemiid birra
- vásihit mo teknihka sáhtta geavahit duhkoraddamis ja beaivválaš eallimis.

Dáid ulbmiliid ovddidettiin bargit fertejit

- váldit vuodu mánáid sáhkkii vuodas, beroštumiin ja eavttuin ja movttiidahttit sin vásihit buot áiccuiguin, dárkut ja imaštallat luonddu ja teknologijja albmonemiid

- ságastallama ja daguid bokte ovddidit áddejumi nana guoddevaš ovdáneami hárrái ja välljet girjjálašvuoda ja doaimmaid, maiguin ovddidit dakkár áddejumi
- lágídit olgodaddandoaimmaid ja olgun duhkoraddama mánáidgárddis juohke beaivve
- ávkástallat lagašbirrasa vejolašvuodaiguin vai mánát sáhttet dárkut ja oahppat elliid, gulliid, lottiid, divrriid ja šattuid birra
- láidet mánáid oahppat borramušgálvvuid buvttadeami birra
- addit mánáide álgodási máhtu riegádahttima, šaddama, boarásmuvvama ja jápmima birra
- nannet ja ovdánahttit mánáid vásáhusaid teknihkalaš duhkorasain ja teknihkain beaivválaš dilis.

3.5 Etihkka, osku ja filosofiiija

Etihkka, osku ja filosofiiija leat mielde hábmemin mo mii áddet máilmmi ja olbmuid, ja dat váikkuhit árvvuide ja guottuide. Osku ja eallinoaidnu leat etihkalaš norpmaid vuodđun. Kristtalaš osku ja árbevierut ja humanisttalaš árvvut leat mánggaid jahkečuđiid váikkuhan Norgga ja Eurohpá kultuvrii. Olmmošárvvu ja luonddu gudnejahttin, vuoingafriijavuoha, lagamučča ráhkisteapmi, ándagassii addin, ovtaárvosašvuoha ja solidaritehta leat árvvut, maid báhk kodit ollu oskkuin ja eallinoainnuin, ja mat leat olmmošvuoigatvuođaid vuodđun. Dálá Norggas leat ollu oskkut ja dat lea mánggakultuvrralaš servodat. Mánáidgárdi galgá reflekeret ja árvvus atnit mánnájoavkku mánggabealat duogáza seammás go dat joatká kristtalaš ja humanisttalaš árbbi ja árbevieruid árvvuid. Go mánáidgárddis bagadallet mánáid etihka hárrái, de galget váldit vuhtii mánáid eavttuid ja ovttaskas ruovttu kultuvrra, oskku dahje gullevašvuoda árvvuid dáfus.

Go barget etihkain, oskkuin ja filosofiiain, de mánáidgárddis galget bargat dan ovdii, ahte mánát

- vásihit vuodđogažaldagaid dehálažžan dan bokte, ahte addojuvvo vejolašvuoha ja sadji imaštallamii ja jurddašeapmái, ságastallamii ja muitalusaide
- ohppet servodaga vuodđonorpmiid ja -árvvuid
- ovddidit gierdavašvuoha ja beroštumi guhtet guimmiideaset ektui ja atnet árvvus guhtet guimmiideaset duogáza, geahčakeahtta kultuvrii ja oskui dahje eallinoidnui
- besset oahppat kristtalaš ja humanisttalaš vuodđoárvvuid ja árbevieruid ja daid sajádagas min kultuvrras
- oahpásmuvvet kristtalaš allabasiiguin ja árbevieruiguin ja daid oskkuid ja eallinoainnuid árbevieruiguin, mat leat ovddastuvvon mánnájoavkkus
- oahpásmuvvet oskkuin, etihkain ja filosofiiain, mii lea kultuvrra ja servodaga oassin.

Dáid ulbmiliid ovddidettiin bargit fertejit

- leat dihtomielaččat iežaset ámmátehtalaš ovddasvástádusas ollašuttit mánáidgárddi árvovuoddu
- váldit vuostá mánáid oskku, gažaldagaid ja imaštallama duodálašvuodain ja árvvus atnimiin
- láchit saji vásáhusaide, imaštallamii, jurddašeapmái ja buriid ságastallamiidda
- boktit beroštumi ja ovddidit áddejumi ja gierdavašvuoda iešguđet kultuvrraid ja iešguđet eallinvugiid hárrái
- veahkehit mánáid riidodilálašvuodas gávdnat vuogas čovdosiid

- leat dihtomielalaččat dan hárrái makkár mearkkašupmi bargiin lea ovdagovvan ja doarjut mánáid sin iežaset identitehta ja guhtet guimmiideaset dohkkeheami hárrái
- diktit kristtalaš kulturárbbi oidnot ee. allabasi ávvudemiid oktavuodas ja čalmustahttit eará oskkuid, eallinoainnuid ja kultuvrralaš árbevieruid, maidda mánáidgárddi mánát gullet.

3.6 Lagašbiras ja servodat

Go mánát servet mánáidgárddi siskkáldas doaimmaide, dat sáhtta leat sin vuosttaš lávki, mainna oahpásmuvvet ja vásihit demokrátalaš servodahkii searvama. Mánáidgárdi galgá bargat dan ovdii, ahte mánát deaivvadit ja oahpásmuvvet bearraša ja ruovttu olggobeale máilmmiin luohttámušain ja sáhkkii vuodain. Dat galgá bargat dan ovdii, ahte mánát ohppet eanet báikkálaš servodaga, luonddu, dáidaga ja kultuvrra, bargoeallima, árbevieruid ja eallinvuogi birra ja ožžot dasa gullelašvuoda. Mánát galget leat mielde dutkamin ja fuomáseamen iežaset lagašbirrasa. Mánáid iešguđetlágan vásáhusat ruovttuin, oahppásiin ja mátkkiin sáhttet oahpásmahttit iešguđet servodagaide. Fágasuorgái gullá maid mediaid mearkkašupmi mánáid beaivválaš dillái.

Lagašbirrasiin ja servodagain barggadettiinaset mánáidgárddis galget bargat dan ovdii, ahte mánát

- ovddidit luohttelašvuoda searvevuhtii searvama ja dasa váikkuheami hárrái
- vásihit ahte buot olbmot, geahčakeahhtá ahká ja eavttuide, gullet ja váikkuhit mánáidgárddi searvevuhtii
- oahpásmuvvet ja servet servodahkii lagašbirrasa vásáhusaid vuodul
- vásihit ahte nieiddaid ja gánddaid váldet vuhtii seamma ládje
- oahpásmuvvet muhtin historjjálaš rievdadusaiguin báikkálaš birrasis ja servodagas
- ovddidit áddejumi iešguđet árbevieruide ja eallinvugiide
- oahpásmuvvet dasa ahte sápmelaččat leat Norgga álgoálbmot ja oahpásmuvvet sámi muitalusaiiguin, cukcasiiguin ja eará belliguin sámi kultuvrras ja beaivválaš eallimis.

Daid ulbmiliid ovddidettiin bargit fertejit

- čuovvut demokrátalaš vuodđojurdagiid beaivválaš barggus
- fuolahit ahte buot mánát besset vásihit ahte sii adnojuvvojit árvvus ja ahte sii leat dehálaččat searvevuhtii
- fuolahit ahte mánát vásihit ahte sin välljejumit ja dagut sáhttet váikkuhit sihke sin iežaset ja earáid dilálašvuodaide
- addit mánáide álgodási dieđuid das makkár mearkkašupmi olmmošvuoigatvuodain lea, ja earenoamážit mánáidkonvenšuvnna birra
- bargat nieiddaid ja gánddaid dásseárvvu ovdii, vai goappaš sohka bealit ožžot mánggalágan hástalusaid ja seamma ollu fuopmášumi
- fuolahit ahte mánát viiddidit áddejumiset kultuvrralaš ovttalárganvuodaide ja erohusaid hárrái, ja ovddidit fáttmasteaddji birrasa, mii eastada givssideami ja vealaheami
- diehtit ja beroštit servodaga áigeovdillis áššiid birra ja čájehit beroštumi mánáid ássanbirrasii ja báikkálaš birrasa olu vejolašvuodaide
- lagašbirrasa resurssaid vehkiin háhkat buriid vásáhusaid ja oahppanvejolašvuodaide, mat heivejit mánáid eavttuide ja

beroštumiide, ja fuolahit ahte mánáidgárdi aktiivvalaččat searvá lagašbirrasa doaimmaide

- addit mánáide vejolašvuoda deaivvadit miellagiddevaš olbmuiquin, bargosajiiguin ja ásahusaiguin mánáidgárddi lagašbirrasis, ja veahkehit mánáid meannudit ja čiekŋudit iežaset vásáhusaid
- girjjálašvuoda ja mediaid vejolašvuodaiguin viiddidit ja čiekŋudit mánáid vásáhusaid ja oahppama
- veahkehit mánáid leat sáhkki ja kritihkalaš dan hárrái, maid mediat gaskkustit

3.7 Logut, sadji ja hápmi

Mánát beroštišgohtet árrat juo loguin ja lohkamis, ja sii guorahallet sihke saji ja hámi, sii ákkastallet ja ohcet čatnosiid. Duhkoraddama, geahččalemiid ja beaivválaš doaimmaid bokte mánát ovddidit matematihkalaš gelbbolašvuodaset. Mánáidgárddis lea ovddasvástádus movttiidahttit mánáid ieža diđoštít áššiid ja láchit árra ja buori arvvosmahttimii.

Bargadettiinaset loguiguin, sajiin ja hámiin mánáidgárddis galget veahkehit mánáid

- vásihit ilu go oahpásmuvvet ja duhkoraddet loguiguin ja hámiiguin
- oahppat buriid ja ávkkálaš matematihkalaš doahpágiid
- vásihit, dutkat ja duhkoraddat hámiiguin ja minstariiguin
- vásihit iešguđetlágan sturrodagaid, hámiid ja mihtuid ordnema ja buohtastahttima oktavuodas
- vásihit sajušteami ja dádjadeami ja dan bokte ovddidit dádjadandáidduideaset.

Daid ulbmiliid ovddidettiin bargit fertejit

- guldalit ja áicat dan matematihka ektui, maid mánát báhkkođit duhkoradettiinaset, ságastallamiin ja beaivválaš doaimmain.
- doarjut máná matematihkalaš ovdáneami su beroštumiid ja báhkkođanhámiid vuodul
- leat dihtomielalaččat dan hárrái makkár doahpágiid ieža geavahit matematihkalaš albmonemiid birra
- nannet mánáid sáhkkiivuoda, matematihkkamovtta ja miela diđoštít matematihkalaš gaskavuodaid
- ákkastallat ja imaštallat ovttas mánáiguin ovttalárganvuodaid, erohusaid, sturrodagaid ja loguid ja movttiidahttit mánáid atnit giela lohkkalaš jurddašeami reaidun
- láchit mánáid olámuddui ja geavahussii iešguđetlágan spealuid, teknologijja, lohkanávdnasiid, huksenbirccuid, duhkorasaid ja hábmenávdnasiid, ja fállat ávdnasiid, maid vehkiin mánát vásihit šlájja mearrideami, ordnema, sirrema ja buohtastahttima
- movttiidahttit mánáid geahččaladdat hábmemiin dan bokte, ahte iskkadit, fuomášit ja ráhkadit iešguđetlágan hámiid ja minstariid
- ordnet ahte mánát besset duhkoraddama ja beaivválaš doaimmaid olis vásihit ja oahppat iešguđetlágan mihtuid, mihttoovttadagaid ja mihtidanreaiduid ja movttiidahttit mánáid jurddašallat gaskka, deattu, geasu ja áiggi ektui.

3. OASSI

Plánen ja ovttasbargu

4. KAPIHTAL

Plánen, dokumenteren ja árvvoštallan

Mánáidgárddi lea pedagogalaš ásahus, man doaimma galgá plánet, dokumenteret ja árvvoštallat. Juohke mánáidgárddi sáhtta friija válljet vugiid ja viidodaga báikkálaš eavttuid ja dárbbuid mielde. Plánaid čađaheames ferte leat munni fáhkka rievdadusaide ja mánáid searvamii. Mánáidgárddi jodiheaddjis lea earenoamáš ovddasvástádus mánáidgárddi plánema, dokumenterema ja árvvoštallama čađaheames ja jodiheames. Pedagogalaš jodiheaddji ovddasvástádus lea plánet, dokumenteret ja árvvoštallat barggu mánnájoavkkus, mas sus lea ovddasvástádus. Jodiheaddji ja pedagogalaš jodiheaddji ovddasvástádus lea čilget mánáidgárddi ulbmiliid ja rámmaid bargiide, fuolahit ahte bargiid gaskkas lea oktasaš áddejupmi ulbmiliid hárrái ja ahte váhnemat ožžot doarvái buriid dieđuid mánáidgárddi doaimma birra. Berre láchit vejolašvuodaid dasa, ahte mánát, váhnemat, mánáidgárddi bargit ja eaiggádat besset searvat mánáidgárddi pedagogalaš doaimma plánemii, dokumenteremii ja árvvoštallamii nu viidát go vejolaš.

4.1 Plánen

Buriin plánemiin sáhtta mánáidgárddi olmmošlaš ja ávnnaslaš resurssaid, lagašbirrasa ja luondduguovlluid geavahit vuđolaččat ja ulbmillaččat. Mánáidgárddi fysihkalaš hámi, organiserema, sisdoalu ja proseassaid plánedettiin ferte váldit vuhtii mánáidgárddi váldoulbmiliid, mat leat nannejuvvon mánáidgárdelágas ja mat leat dárkileappot čilgejuvvon rámmaplánas. Plánenbarggus dárbbášuvvo gelbbolašvuolta dan hárrái mo mánát ovdánit ja ohppet, oktagaslaččat ja joavkkus, gáibiduvvo dárkun, dokumenteren, reflekšuvdna, vuogádatlaš árvvoštallan ja ságastallamat mánáiguin ja váhnemiiguin.

Buot mánáidgárddiin galget ráhkadit jahkeplána. Juohke mánáidgárddis mearridit man muddui jahkeplána lassin dárbbášit oanehut áigodagaid plánaid. Mánáidgárddis soitet maid dárbbášit guhkit áigodaga plána, mainna sihkarastet ovdáneami ja čatnosiid mánáid oahppamii ja vásáhusaide oppa áiggis, maid sii leat mánáidgárddis. Maiddái organisašuvdnaovddideami ja bargiid gelbbolašvuoda ovddideami ferte geahččat guhkit áiggi perspektiivvas. Mánáidgárddi plánaid berre bálddalastit gieldda mánáidgárddiid ja mánáid bajásšaddanbirrasiid plánaiguin.

Jahkeplánas leat mánnga doaimma:

- bargoreaidu, mainna mánáidgárddi bargit stivrejit doaimma dihto guvlui
- vuolggasadjji, man vuodul váhnemat sáhttet váikkuhit mánáidgárddi sisdollui
- dokumeanta, man vuodul gieldda goziha mánáidgárddi barggu

- diehtogáldu mánáidgárddi pedagogalaš barggu birra eaiggádiidda, politihkkáriidda, suohkaniidda, mánáidgárddi ovttasbargoguimmiide ja eará berošteddjiide.

Jahkeplánas galget leat dieđut das mo mánáidgárddi áigu bargat fuolahemiin, oahppahábmemiin, duhkoraddamiin ja oahpahusain ja dan bokte ovddidit mánáide májggabealat ovdánanvejolašvuodaid ovttasbarggus ja ovttasráđiid ruovttuin. Plánas galget muitalit mo áigot čuovvolit, dokumenteret ja árvvoštallat mánáidgárdelága mearrádusaid sisdoalu. Plánii galgá maid čállit mo čalmustahttit báikkálaš kultuvrralaš dáhpáhusaid. Sámi guovlluid sámi mánáid mánáidgárddiin berre ráhkadit plána sámi jahkodagaid vuodul. Mánáidgárddi jahkeplána galgá maiddái gokčat doaimmaid dan oktavuodas, go mánát gerget mánáidgárddis ja álget skuvlii.

Jahkeplánii galgá čállit mo mánáidgárddis geavadis barget dan ovdii, ahte mánát besset searvat váikkuhepmái. Mánát sáhttet leat mielde plánemin ja muitalit njuolga maid sii liikojit bargat mánáidgárddis ja sii sáhttet báhkodit dan eará vugiiguinge. Mánáidgárddi ovttasbargolávdegoddi dat mearrida jahkeplána. Váhnemat galget beassat aktiivvalaččat searvat mánáidgárddi sisdoalu plánemii. Jearaldagaid sisdoalu ja vuoruhemiid birra galgá digaštallat váhnenráđis ja ovttasbargolávdegottis. Lea mávssolaš lágideat digaštallama, mas váhnemat besset ovdanbuktit masa sii háliidit searvat ja man láhkai. Jodiheddjis lea fágalaš ovddasvástádus jahkeplána sisdoalus.

4.2 Dokumenteren reflekšuvna ja oahppama vuodđun Dieđut mánáidgárdebargiid barggu birra ja mánáid doaimmaid birra leat mávssolaččat, go áigu ovddidit mánáidgárddi. Dokumentašuvna vuodul sáhtta čalmustahttit iešguđetlágan oainnuid ja ovddidit bargovugiid, main lea sadji kritihkkii ja reflekteremii. Mánáid oahppama ja bargiid barggu berre loktet oidnosii, nu ahte dan vuodul sáhtta reflekteret mánáidgárddi árvovuodu ja bargguid hárrái ja mánáidgárddi sajádaga hárrái báikin, gos mánát besset duhkoraddat, oahppat ja ahtanuššat.

Mánáidgárddi dokumentašuvnnain sáhttet addit váhnemiidda, báikkálaš birrasii ja gildii, mii lea mánáidgárdeiseváldi, dieđuid das maid mánát vásihit, ohppet ja barget mánáidgárddis. Mánáid duhkoraddama, oahppama ja bargama dokumentašuvnnas ferte atnit muittus etihka. Sihke mánát ja váhnemat sáhttet reageret jus beare ollu das maid mánát dadjet ja dahket čállojuvvo čálalaš dárkumiidda ja árvvoštallamiidda.

Dokumentašuvdna ovttaskas máná hárrái sáhtta geavahuvvot go barget ovttas mánáidgárddi olggobeale veahkkeásahusaiguin, go dat dahkkojuvvo ovttasbarggus ja ovttasráđiid mánáid váhneiguin/fuolaheddjiiguin. Jus áigot mearridit dihto ulbmiliid ovttaskas mánnái, de dan fertejit vuoduštit, ja ulbmiliid fertejit mearridit ovttasráđiid váhneiguin ja vejolaččat mánáidgárddi olggobeale ovttasbargoguimmiiguin. Dakkár dokumenteremii guoská jávohisvuodá geatnegasvuohhta. Registerat, mat geavahuvvojit plánema ja dárkuma oktavuodas, sáhttet gáibidit sierralobi cuogománu 14.b. 2000 persovdnadiehtolága nr. 31 vuodul. Lága vuodul gáibiduvvo sierralohpi Diehtobearráigeahčus vai beassá gieđahallat sensitiiva persovdnadieđuid. Váhnemiin lea vuoigatvuohhta beassat oaidnit mii sin mánáid hárrái lea dokumenterejuvvon.

4.3 Mánáidgárdebarggu árvvoštallan

Olbmuid gaskasaš dábálaš ovttasdoaimma kvalitehtta mánáidgárddis lea okta mávssoleamos eavttuin mánáid ovdáneapmái ja oahppamii. Mánnájoavkku ja ovttaskas máná loaktima ja ovdáneami galgá danin dađistaga dárkut ja árvvoštallat. Fuopmášumi ferte giddet sihke dasa mo mánát gaskaneaset doibmet, mo mánát ja bargit doibmet ovttas, ja mo bargit doibmet ovttas. Mánáidgárddi barggu galgá árvvoštallat, dan galgá nappo válddahallat, guorahallat ja dulkot daid eavttuid ektui, mat bohtet ovdan mánáidgárdelágas, rámmaplánas ja vejolaš báikkálaš njuolggadusain ja plánain.

Mánáidgárddi jodiheaddjis lea váldoovddasvástáduš das, ahte mánáidgárddi pedagogalaš doaimma árvvoštallojuvvo plánaid mielde, vuogádatlaččat ja rahpasit. Jodiheaddji galgá fuolahit ahte árvvoštallan dahkkojuvvo ovttasráđiid váhnemiiguin ja bargiiguin. Mánáidgárddi váhnenráđđi ja ovttasbargolávdegoddi galget beassat duođas váikkuhit árvvoštallanprosessii. Jahkeplánas galgá bohtit ovdan mo mánáidgárddi barggu galgá árvvoštallat: Maid galgá árvvoštallat, makkár ulbmiliin, geat galget searvat árvvoštallanbargui ja mo ja goas.

Mánáid vásáhusat ja oaivilat galget leat mielde árvvoštallanvuodus. Mánáidgárdi ii galgga dábálaččat árvvoštallat ovttaskas mánáid ulbmiljuksama dihto kriteraid ektui, gč. bajábeale teakstaoasi ovttaskas mánáid ovdáneami dokumenteremis. Dieđuid ja dokumentašuvnna vuodul galget sáhttit reflekteret ja digaštallat bargiidjoavkkus ja maiddái mánáiguin ja váhnemiiguin. Árvvoštallama bohtosat berrejit adnot boahhte jagi plánaid vuodđun.

Árvvoštallan, mii lágiduvvo earáid olámuddui, sáhtta vuolggahit rabas ja viiddis digaštallama mánáidgárddi ulbmiliid, sisdoalu, doaimmaid ja kvalitehta birra. Árvvoštallan lea maid dehálaš reaidu, go áigut ođasmahttit mánáidgárddi organisašuvdnan ja dan doaimma. Mánáidgárdi berre bargat ođasmahttimiin daid áigumušaid vuodul, mat plánas namuhuvvojit, ja váldit vuhtii mánná- ja váhnenjoavkku ja báikkálaš birra ja servodaga áigequovdilis hástalusaid.

Vuogádatlaš árvvoštallanbarggu vuodul mánáidgárdi sáhtta doaimmat ovdáneaddji áshussan. Organisašuvdnan mánáidgárddis leat árbevierut, májggadáfot gelbbolašvuolta, čálekeahes ja jaskes gelbbolašvuolta, man lea dehálaš namuhit, ja man hárrái lea mávssolaš reflekteret, vai dan láchkai sáhttet bidjat vuodu viidáset kvalitehtaovdáneapmái.

5. KAPIHTAL

Ovttasbargu

Gielddas lea ovddasvástáduš das, ahte mánnábearrašiid iešguđet bálvalusat leat bures bálldalastojuvvon. Vai mánát ja váhneamat oččošedje nu buori oppalaš fáldadaga go vejolaš, mii lea buoremussan mánáid bajásšaddamii ja ovdáneapmái, de gáibiduvvo ahte mánáidgárdi ovttasbargá gieldda eará bálvalusaiguin ja áshusaiguin. Fágaidrasttildeddji ja ollislaš jurddašeapmi berre danin deattastuvvot. Sihke váhneamat ja mánáidgárdi sáhttet dárbbasit ovttasbarggu iešguđet veahkkeásahusaiguin. Ovttasbarggadettiin earáiguin ferte

čuovvut mánáidgárdelága jávohisvuoda- ja dieđihangeatnegasvuoda mearrádusaid ja eará njuolggadusaid.

5.1 Vuodđoskuvla

Mánáidgárđi galgá ovttasráđiid skuvllain láchčit dilálašvuodaid mánáid sirdašuvvamii mánáidgárddis vuosttaš luohkkái ja vejolaččat astoáiggeortnegii. Dat galgá dahkkot lagaš ovttasbarggus máná ruovttuin. Plánáid mánáid sirdašuvvamis mánáidgárddis skuvlii fertejit čállit mánáidgárddi jahkeplánii.

Mánáidgárđi ja skuvla leat goappašagat ásahusat, main barget fuolahusain, duhkoraddamiin, oahppamiin ja oahppahábmemiin. Mánát oidnet ásahusaid gaskkas sihke ovttaláganvuodaid ja erohusaid. Mánáidgárđi ja skuvla berrejit addit nubbi nubbái dieđuid iežaset ásahusa doaimmain. Mánáidgárddis ja skuvllas lea oktasaš ovddasvástádus oahpahit mánáid deaivvadit earaláganiin sáhkkiivuodain ja luohttit iežaset eavttuide. Berre maiddá láchčit dili dasa, ahte mánát sáhttet earránit mánáidgárddis buriin vugiin, illudit skuvlii álgimis ja vásihit ahte leat čatnosat mánáidgárddi ja skuvlla gaskkas.

Jus mánáidgárđi áigu addit skuvlii dieđuid ovttaskas máná birra, de galget váhnemat vuos miehtat dasa. Váhnemat galget beassat oaidnit ja galget beassat váikkuhit ásahusaid gaskasaš dieđuid lonohallamii. Ovttasbarggus galget deattuhit dan, maid mánát máhttet ja nákkejit ja masa sii vedjet dárbbasit earenoamáš doarjaga. Lagaš ovttasbargu mánáidgárddi ja skuvlla gaskkas lea earenoamáš dehálaš mánáide, geat dárbbasit earenoamážit láchččojuvvon fuolahusdahje oahppanbirrasa. Jus leaš dárbu viidát láchčimiidda de ferte ovttasbarggu álggahit buori áiggis ovdalgo mánná álgá skuvlii. Mánáidgárddi mánát sáhttet juohkásit sierra skuvllaide. Giella ferte láchčit ulbmillaš čovdosiid dasa, mo mánáidgárđi ja skuvla geavadis galget ovttasbargat.

5.2 Mánáidsuodjalusbálvalus

Mánáidsuodjalusa váldobargu lea sihkkarastit, ahte mánát, geat ellet dakkár dilis, mii sáhtta vahágahttit sin dearvvašvuoda ja ovdáneami, ožžot dárbbaslaš veahki ja fuolahusa rievttis áigái. Vai mánáidsuodjalus galgá sáhttit doaimmahit barggus daid mánáid ektui, geain lea duodalaš dilli, de lea mánáidsuodjalus dávjá sorjavaš das, ahte oažžu dieđuid earáin.

Mánáidgárdebargit leat beaivválaččat lagaš oktavuodas mánáiguin ja dan bokte sis leat buorit vejolašvuohta áicat ja vuostáiváldit dieđuid mánáid fuolahus- ja eallindili birra. Vai mánáidsuodjalus sáhtta oažžut dieđu daid mánáin, geat ellet vártnuhis dilis, nu ahte sii ožžot dárbbaslaš veahki, de lea hui dehálaš ahte mánáidgárddi bargit ollašuttet dieđihangeatnegasvuoda, go dakkár dilli čuožžila. Buot mánáidgárddiid bargiin lea mánáidgárdelága § 22 vuodul geatnegasvuohta dieđihit mánáidsuodjalussii jávohisvuodageatnegasvuoda dan hehttekeahttä jus lea ágga jáhkkit, ahte mánná illástuvvo dahje lea eará lágan duodalaš fuollameahttunvuohta.

Mánáidgárdesadji lea doaibmabidju, maid mánáidsuodjalusbálvalus geavaha. Mánáidgárdesadji sáhtta leat juogo eaktodáhtolaš veahkkedoaimma dahje doaimma, maid mánáidsuodjalusbálvalus lea mearridan. Mánáidgárdelága § 13 mielde galget mánát, geaidda mánáidsuodjaluslága §§ 4-12 ja 4-4 nuppi lađđasa mielde leat álggahuvvon doaimmat,

vuoruhuvvot mánáidgárdesajiid juohkimis. Lea dehálaš ahte lea buorre ovttasbargu mánáidsuodjalusa ja mánáidgárddi gaskkas sihke dalle go mánáidgárdesadji geavahuvvo doaibman, mii álggahuvvo mánáidsuodjaluslága vuođul ja eará oktavuodain, main mánáidsuodjalus dárbbasa mánáidgárddi veahki dihto máná ektui.

Mánáidgárddi ja mánáidsuodjalus berrejit álggahit oppalaš ja vuogádatlaš ovttasbarggu. Juohke giella fertte gávdnat ulbmillaš čovdosiid dasa mo mánáidgárddi ja mánáidsuodjalus galget ovttasbargat. Berre bargat dan ovdii, ahte ovttasbarggu vuođđun lea jeavddalaš ja formaliserejuvvon oktavuoha, oktasaš ulbmilat máná ektui ja gelbbolašvuohta guhtet guimmiideaset bargguin ja bargovugiin. Mánáidgárddi ja mánáidsuodjalus leat guokte ásahusa májggga ásahusas, mat ovddidit oadjebas bajásšaddaneavttuid unnoraččaide.

5.3 Dearvvašvuođaguovddáš

Dearvvašvuođaguovddášis lea ovddasvástádus bargat oppalaš eastademiin ja ovddidit dearvvašvuođa ja nu sihkkarastit gieldda mánáide oadjebas bajásšaddaneavttuid.

Dearvvašvuođaguovddáš sáhtta árvalit mánáidgárdesaji ohcama mánáide, geat dárbbasit earenoamáš pedagogalaš fáldadaga, ja sáhtta leat áššedovdi ásahussan, mii ávžžuha vuoruhit máná mánáidgárdesajiid juohkimis. Dearvvašvuođaguovddáš sáhtta leat ovttasbargoguoibmi, mii veahkeha láchit fáldadaga mánáide, geain leat earenoamáš dárbbut. Dearvvašvuođaguovddáš galgá sáhttit leat mielde rávvemin ja bagadallamin mo dálkasiid hálddašit mánáidgárddis ja mo hehttet njoammudávddaid. Dearvvašvuođaguovddášis lea maid dehálaš rolla mánáid gielaide kártemis.

5.4 Pedagogalaš-psykologalaš bálvalus

Pedagogalaš-psykologalaš bálvalusa ovddasvástádus ja bargu daid mánáid ektui, geat eai leat vel oahpahusgeatnegas agis, lea nannejuvvon suoidnemánu 17. b. 1998 oahpahuslágas nr. 61, § 5-6. Mánáid vuoigatvuohta oazžut earenoamášpedagogalaš veahki lea nannejuvvon seamma lágas, § 5-7.

Erenoamášpedagogalaš veahki sáhttet fállat mánáidgárddis.

Pedagogalaš-psykologalaš bálvalus lea okta dain fágalaš ásahusain, mat sáhttet addit áššedovdi árvoštallama, jos máná galgá doaibmahehttejumi geažil vuoruhit mánáidgárdesajiid juohkima oktavuodas mánáidgárdelága § 13 vuođul.

Pedagogalaš-psykologalaš bálvalus sáhtta maid dain oktavuodain addit ráđi ja bagadallama mánáidgárdái.

Pedagogalaš-psykologalaš bálvalus lea áššedovdi ásahus, mii neavvu earenoamášpedagogalaš veahki fállama birra. Jus mánáidgárddi háliida ovttasbarggu ja veahki ovttaskas mánáidgárdemáná ektui, de lea eaktun, ahte váhnemat mihtet dasa. Váhnemiid berre aktiivvalaččat oaččuhit mielde ovttasbargui.

5.5 Oahppoásahusat

Mánáidgárdelága § 24 mielde ferttejit mánáidgárdeeaiggádat láchit hárrjehallansaji studeanttaide, geat váldet ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpu. Mánáidgárddi jođiheaddji ja pedagogalaš jođiheaddjit leat geatnegasat bagadallat studeanttaid, geat leat dakkár hárrjehallanoahpus. Mánáidgárddi berre maiddái ovttasbargat joatkkaskuvllaiguin, main skuvlejit mánáid- ja nuoraidbarggu fágabargiid. Studeanttaid bargohárrjehallan mánáidgárddis fertte heivehuvvot mánáidgárddi

jahkeplána ektui. Mánáidgárddit sáhttet maid ovttasbargat allaskuvllaiguin ja universitehtaiguin ovddideami, joatkkaoahpu ja gelbbolašvuodaovddideami hárrái.

5.6 Sámediggi

Sámediggi hálddaša ruđaid, maiguin sáhttet lágídit doaimmaid sámi mánáidgárdemánáide, ja dat sáhtta bagadallat ja veahkehit bargiid geahčakeahhtá dasa gos riikkas mánáidgárdi lea.

5.7 Eará ovttasbargoguoimmit

Mánáidgárdi berre ovttasbarggus báikkálaš servodagain addit mánggalágan vásáhusaid ja gullevašvuoda lagašbirrasii. Buorre ovttasbargu mánáidgárddi ja skuvlla, kultureallima, ášahusaid, eaktodáhtolaš organisašuvnnaid ja searvegottiid gaskkas sáhtta riggudahttit sihke mánáidgárddi ja báikkálaš birrasa ja nannet mánáidgárddi báikkálaš gullevašvuoda.

Almmustahtán:

MÁHTTODEPARTEMEANTA 2014

Almmolaš ášahusat sáhttet dingot lassigáhppálagaid:

Departementenes servicesenter

Interneahtas: www.publikasjoner.dep.no

E-poasta: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefovdna: 22 24 20 00

Almmustahttindovddaldat F-4205 B

Vuosttaš veršuvdna 2006

Divoduvvon veršuvdna 2011

Dieđuid dingoma, vuovdima ja hatti birra addá:

Fagbokforlaget,

Postboks 6050, Postterminalen,

5892 Bergen

E-poasta: offpub@fagbokforlaget.no

Telefovdna: 55 38 66 00

Fákša: 55 38 66 01

www.fagbokforlaget.no/offpub

Hábmen: Tank Design as

Bardin: Departementenes servicesenter

Sámás: ABC-Company E-skuvla AS, Kárášjohka

Govat: Sveinung Bråthen, 25. siiddu govva ©Ole Åsheim/Samfoto

Deaddilan: Grøset 04/2011 – 92 000